Ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama

Lachner, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:276005

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij engleskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti

Jelena Lachner

Ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2012.

Sažetak

Tema ovoga rada je ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama. Za građu su odabrane one pjesme u kojima postoji veza između nasilja i ljubavi, s uvjetom da nasilje obuhvaća fizičko nasilje, ali ne i druge oblike nasilja Okosnicu rada čini analiza motiva nasilja i interpretacija njegove povezanosti s ljubavlju. S obzirom na vrsne značajke usmene pjesme, fenomen nasilja javlja se pretežito u baladama i to u raznim oblicima, najčešće u obliku ubojstva. Povezanost nasilja i ljubavi obuhvaća narušavanje ili promjenu ljubavnih odnosa među likovima kao motivaciju za nasilje. Likovima koji sudjeluju u nasilnom činu dodjeljuju se uloge počinitelja, trpitelja i posrednika, što čini aktantsku strukturu nasilja u pjesmama. Ljubav i nasilje promatra se sa stajališta psihoanalize i teorije o nagonima prema kojoj su nagon erosa i ega temeljne pokretačke snage u čovjeku. Svaki pojedinac teži ostvarenju nagona i stanju zadovoljstva. Usmene pjesme s motivom nasilja svjedoče o takvoj promjeni psihičkog stanja koja eskalira nasiljem kao pokušajem ostvarenja nagona ili rješavanja promjene u nagonima. S obzirom na aktantsku strukturu nasilja i nagonska zbivanja kojima je nasilje motivirano, pjesme se dijele u tri skupine: pjesme u kojima je nasilje motivirano nagonom eros, u kojim prevlada nagon ega i u kojima se nagonska zbivanja odvijaju putem svih triju uloga prema nasilju. Uloga pjesama o nasilju može se promotriti u kontekstu folklora, to jest funkcije koju ostvaruje u zajednici.

Ključne riječi: slavonska usmena pjesma, motiv nasilja, eros, ego, kontekst

Sadržaj:

1. Uvod.....1
2. Fenomen nasilja u slavonskim usmenim pjesmama.....3
   2.1. Nasilje i vrsne značajke usmene pjesme.....3
   2.2.Nasilje i ljubav u slavonskim usmenim pjesmama.....4
   2.3.Oblici nasilja.....5
   2.4.Nasilje u aktantskom modelu: počinitelj, trpitelj i posrednik.....6
3. Nasilje i ljubav sa stajališta psihoanalize.....9
   3.1.Teorija nagona: nagon erosa i nagon ega.....10
   3.2.Pjesme u kojima je nasilje uzrokovano promjenom ili zbivanjima u nagonu erosa.....12
   3.3.Pjesme u kojima nagon ega prevlada nagon erosa.....17
   3.4.Pjesme u kojima se nagonske promjene ili zbivanja odvijaju putem svih uloga prema nasilju.....23
4. Uloga pjesama o nasilju u kontekstu folklora.....28
   4.1.Iskustvo nasilja u zajednici posredstvom usmene pjesme sa stajališta psihoanalize.....28
   4.2.Motiv nasilja i funkcija folklora.....29
5. Zaključak.....31
6. Prilog 1.....33
7. Prilog 2.....59
8. Prilog 3.....105
9. Izvori i literatura.....117

1. Uvod

U mnogim zbornicima i knjigama hrvatske usmene književnosti, čitatelj ima priliku upoznati se s prekrasnim primjercima naših usmenih pjesama, lirskih i epskih. Bez obzira kojoj usmenoknjiževnoj vrsti pripadale, pjesme svojim temama obuhvaćaju cjelokupan ljudski život pa tako svjedoče i o načinima na koji se nekadašnji čovjek nosio sa životnim promjenama i previranjima u određenom vremenu naše povijesti. Ponekad se u tim zbirkama naše usmene književnosti možemo susresti i s pjesmama koje svojim temama i motivima progovaraju o manje poznatoj strani nekadašnjeg čovjeka: o njegovim temeljnim psihičkim borbama, njegovoj podsvijesti i postupcima na koje ona utječe. Naspram sveukupnog korpusa hrvatskih usmenih pjesama, takve pjesme čine malen dio, ali izdvajaju se posebnošću tema i motiva.

Ovaj rad bavit će se odabranim motivom, zajedničkim svim takvim pjesmama, a to je motiv nasilja. Tema ovoga rada je ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama. Motiv nasilja usko je povezan s ljubavlju i pojavljuje se isključivo kao odraz narušenih ljubavnih stanja unutar likova u pjesmama, stoga će analiza motiva nasilja i interpretacija njegove povezanosti s ljubavlju činiti okosnicu rada. Zbog većeg broja usmenih pjesama koje se temelje na takvim motivima, a nalazimo ih u zapisima hrvatske usmene književnosti, analizirana građa bit će ograničena na one usmene pjesme koje pripadaju korpusu slavonskih usmenih pjesama, bez obzira na njihovu starost ili na godinu njihova zapisivanja. Drugi kriterij odabira građe je karakter nasilja u usmenoj pjesmi. Pod nasiljem ćemo podrazumijevati bilo koji oblik uporabe fizičke sile koja drugoj osobi nanosi bol, sakati ju ili usmrćuje. Iako postoji i mnogo epskih pjesama u kojima se javlja motiv nasilja, (u okviru borbe, ratovanja i sl.), za građu su odabrane one pjesme u kojima postoji veza između nasilja i ljubavi, s uvjetom da nasilje obuhvaća fizičko nasilje, ali ne i druge oblike nasilja. Nadalje, pjesme u kojima se pojavljuju mitološka bića (naprimjer, vile) nisu uvrštene u građu jer bi rad tako bio preopširan, ograničavajući na taj način pjesme za građu isključivo na one u kojima su likovi ljudska bića, a to su najčešće dvije do tri osobe u prisnijem odnosu. Tako je nastala građa koja broji dvadesetak pjesama, isključivo slavonskog porijekla, a do nje se došlo detaljnim traganjem i iščitavanjem velikog broja hrvatskih usmenih pjesama, zapisanih u zbornicima, zbirkama, etnomuzikološkim knjigama itd.

Nakon analize samog motiva nasilja i onoga što motiv obuhvaća: vrsta usmene pjesme, povezanost motiva i ljubavi, oblici nasilja te uloge prema nasilju, slijedit će interpretacija povezanosti nasilja i ljubavi. Polazišna točka u interpretaciji bit će teorija psihoanalize, točnije Freudova teorija o nagonima (nagon eros ili nagon ljubavi i nagon ego), pomoću koje ćemo pokušati objasniti pojavu motiva nasilja kao izravni ili neizravni rezultat promjena i/ili nagonskih zbivanja u čovjeku s obzirom na nagon ljubavi. Prema karakteru veze između nasilja i nagona, pjesme se dijele u tri skupine, a za svaku od tih skupina objasnit ćemo nekoliko konkretnih primjera koji će služiti kao reprezentativni primjerci određene skupine. Posljednji dio rada bavit će se ulogom pjesama u kontekstu folklora, to jest njihovom funkcijom unutar zajednice.

Prilozi 1, 2 i 3 obuhvaćaju cijelu građu na kojoj se temelji rad. Sve pjesme preuzete su iz izvora u izvornom obliku[1]. Ako pjesma u izvoru nema naslov ili se vodi pod određenim brojem, za naslov pjesme uzet je prvi stih, s ciljem lakšeg snalaženja. Pjesme su poredane abecednim redom.

[1] Osim pjesama iz Erlangenskog rukopisa (vidi Izvore) koje su transliterirane sa ćirilice na latinicu, a i vlastita imena su prepravljena tako da počinju velikim početnim slovom radi boljeg razumijevanja teksta.

2. Fenomen nasilja u slavonskim usmenim pjesmama

2.1. Nasilje i vrsne značajke usmene pjesme

Proučavajući pjesme uvrštene u građu, prvo pitanje koje se nameće pri njihovoj analizi je kojoj vrsti usmene pjesme pripada pjesma s motivom nasilja, odnosno postoji li kakva poveznica između motiva nasilja i same vrste usmene pjesme. Također, otkrivanje vrste daje nam uvid u to je li nasilje stalan motiv neke usmenoknjiževne vrste, to jest, je li nasilje temeljno obilježje neke vrste. Definiranje usmenoknjiževne vrste može nam pomoći i u rasvjetljavanju problematike povezanosti nasilja s ljubavlju.

Najjednostavnija podjela pjesama koje tvore građu bila bi podjela na epske i lirske pjesme, s tim da bismo lirske pjesme daljnjom podjelom definirali kao balade. U hrvatskom usmenom pjesništvu balada zauzima značajno mjesto, i po brojnosti i po ljepoti izričaja te, uz romancu, često tvori najzreliji i najjači dio antologija naše lirske poezije (Delorko 1963: 19). Glavno obilježje balade je tragična poanta na završetku, ili im je sam završetak tragičan (Čubelić 1978: LIII). Balade svoju radnju izlažu napetošću, naglim zaokretima te elegičnim tonom, a dominiraju velike strasti, izrazita mišljenja, impulzivni karakteri koji u sebi već nose i neke klice vlastite tragičnosti (Čubelić 1978: LIV). Balada obuhvaća raznolike teme i likove, najčešće tragične (iako nije nužno), a u pozadini sadržaja koje donosi najčešće nalazimo ljubav, obiteljske odnose i nesretne sudbine i događaje. Epska pak pjesma najčešće polazi od povijesnih i društvenih zbivanja (Kekez 1986: 181), a nosioci radnje su većinom osobe s određenim povijesnim kredibilitetom, najčešće junaci kao što su Mijat Tomić, Sibinjanin Janko, Ivo Karlović i drugi. Hrvatska je epska pjesma posebice vezana uz višestoljetni odnos prema Turcima (Botica 1995: 113). Kao glavne karakteristike epske pjesme izdvajaju se fabula, likovi, epska objektivnost, epska retardacija, paralelizam, epske formule te epski deseterac (Kekez 1986: 181). Uzevši u obzir navedene definicije, građu bismo mogli podijeliti u dvije skupine pjesama s obzirom na usmenoknjiževnu vrstu kojoj pripadaju. Međutim, takva podjela bila bi manjkava i ne bi obuhvatila velik dio pjesama koje pokazuju karakteristike jedne i druge vrste, to jest, koje su lirsko-epskog karaktera.

Doista, kada promotrimo neke od pjesama građe (posebice one preuzete iz Erlangenskog rukopisa) čini nam se da jedan dio njih pripada isključivo epskom stvaralaštvu. Na prvi pogled uočit ćemo epski deseterac, epsku retardaciju, likove junaka itd. Ako definiramo

balade kao manje pjesničke pripovijesti, ponekad s razvijenom naracijom, pa tako od lirskoga postaju lirsko-epskim oblikom (Kekez: 1986: 178), jasno nam je da zapravo sve pjesme koje čine građu ovog rada zapravo možemo svrstati u balade. Osim toga, tematski i motivski, pjesme pokazuju i svoj lirski karakter, svoju baladičnost, pri čemu epski karakter zapravo pada u drugi plan, pa tako možemo reći da je prema onom najvažnijem aspektu tragičnosti takva pjesma zapravo balada. Nadalje, sve pjesme koje čine građu imaju zajedničke dvije temeljne karakteristike: tragičnost (bilo u obliku poante ili završetka) te se na neki način bave ljubavnim odnosima. Već je rečeno da se balada vrlo često tematizira ljubav pa ćemo i iz tog razloga pjesme definirati kao balade. Budući da su neke pjesme više lirskog, a neke epskog karaktera, najpogodnija podjela pjesama prema vrsti bila bi podjela balada na balade lirsko-epskog karaktera i na balade lirskog karaktera. Na taj način nastaje podjela koja se temelji na zajedničkim karakteristikama te obuhvaća cijelu građu.

Osim tih temeljnih karakteristika, sve pjesme kojima se bavi ovaj rad su pjesme u kojima se pojavljuje motiv nasilja, kao što je i rečeno u uvodu. Dakle, s obzirom na usmenoknjiževnu vrstu kojoj pripadaju te pjesme, možemo reći da se motiv nasilja u slavonskim usmenim pjesmama javlja u baladama. Zbog samog obilježja vrste, njezine tragičnosti, logično je zapravo da će se motivi nasilja pojaviti upravo u baladi, jer su oni ti koji doprinose tragičnoj poanti ili završetku, što dodatno udaljaje takve pjesme od epskih pjesama spomenutih u prvoj podjeli. To ne znači da je nasilje isključivo baladni motiv, niti u slavonskim niti u hrvatskim baladama, ali je vrlo važno obilježje balade onda kada se u njoj pojavljuje, jer upućuje na njezin dublji smisao određen ljubavlju kao temeljnim okvirom za razvoj fabule i motivaciju postupaka kod likova.

Ta veza između nasilja i ljubavi u baladama toliko je snažna da bismo mogli čak govoriti i o zasebnom žanru balada, s obzirom na sličnosti koje pokazuju i na njihovu brojnost takvih među drugim baladama.

2.2.Nasilje i ljubav u slavonskim usmenim pjesmama

Kao što je u uvodu rečeno, ovaj rad bavi se analizom pjesama u kojima postoji veza između motiva nasilja i ljubavi. Iako balade često obrađuju temu ljubavi, nije nužno da one sadrže i motive nasilja. Međutim, kada je u pitanju balada koja sadrži takav motiv, tada je on

uvijek na neki način povezan s ljubavlju, a ona postaje pokretač zapleta i motivacija postupaka likova.

Budući da će se u radu analiza povezanosti temeljiti na psihoanalitičkoj teoriji nagona prema kojoj nagon erosa/ljubavi obuhvaća sve vrste ljubavi i odnosa koji iz nje proizlaze, potrebno je prvo razjasniti što smatramo pod ljubavnim odnosom. Kada se govori o ljubavi u baladama, prva pretpostavka je da se radi o ljubavi između muškarca i žene. Ako to i jest slučaj, pod tim ćemo smatrati da se ljubavni odnos ostvaruje između muškarca i žene koji nisu u krvnom srodstvu, a mogu ili ne moraju biti vezani bračnom zajednicom. Odnos između njih može se očitovati fizičkom vezom, ali vrlo često se u pjesmama ne govori o fizičkom aspektu ljubavne veze. Građa na kojoj se temelji ovaj rad otkriva i određen broj balada koje se bave i ljubavlju među krvnim srodnicima, najčešće među bližim obiteljskim članovima. Analizom njihovih odnosa otkriva se pozadinska struktura balade koja je definirana ne samo ljubavlju između muškarca i žene, već uključuje i ostale oblike ljubavi (ljubav majke prema djeci, ljubavlju između braće i sestara i sl.). Bilo da su odnosi ostvareni između muškarca i žene ili srodnika, te ćemo odnose zvati pozadinski ljubavni odnosi; pozadinski jer nisu konkretno izneseni u samom tekstu, već su dio pozadinske strukture teksta, odnosno djeluju kao motivacija, a ljubavni jer se temelje na ljubavi bilo koje vrste. Poveznica između tih odnosa i nasilja je u suštini uzročno-posljedična veza: pozadinski ljubavni odnosi su uzrok, to jest motivacija za nasilje, a nasilje samo po sebi nosi posljedice važne za radnju balade i likove (najčešće smrt). Dakle, motiv nasilja pojavit će se u pjesmi kada dođe do narušavanja ili promjene ljubavnih odnosa među likovima, što će biti podrobnije objašnjeno u ostatku rada.

2.3.Oblici nasilja

Kao što je ranije rečeno, pri odabiru pjesama pod motivom nasilja ograničit ćemo se na nasilje kao bilo koji oblik uporabe fizičke sile koja drugoj osobi nanosi bol, sakati ju ili usmrćuje. U slavonskim usmenim pjesmama nasilje se pojavljuje u raznim oblicima, ali u osnovi ono je nasilje koje usmrćuje ili ne usmrćuje onoga na komu je počinjeno. Nasilje koje za posljedicu nema smrt najrjeđe se pojavljuje u pjesmama, ali nedostatak fatalne posljedice nadoknađuje se u pjesmi brutalnim fizičkim nasiljem: bičevanjem do krvi, udaranjem do krvi, rezanjem dojki, paljenjem kose i glave itd. (vidi pjesme o djeveru i snašici, prilog 2). Oblik

nasilja koje se najčešće pojavljuje je nasilje koje usmrćuje, to jest ubojstvo. Ponekad nasilje u obliku mučenja, kao što su vađenje očiju, paljenje kose (*pjesma Ženska nevjera*, *ŠatorЬ penje NovakovićЬ Gruio*, Prilog 2), silovanje (*Tužila e Pula udovica*, Prilog 2) prethodi smrti. Međutim, ubojstvo u većini pjesama je najčešće takvo da usmrti osobu brzo i na mjestu, a čak više od polovice pjesama bilježi motiv ubojstva počinjen mačem ili nožem, to jest hladnim oružjem. Osim hladnog oružja, ubojstva se čine trovanjem, bacanjem osobe u more, paljenjem, udaranjem itd. Motiv trenutnog ubojstva izrazito je prikladan za baladu, ako uzmemo u obzir činjenicu da je način prikazivanja događaja i ličnosti u baladi sažet i kratak, da se redovito izostavlja sve što nije bezuvjetno nužno za razumijevanje same radnje (Čubelić 1978: LIII-LIV). To se uvelike odnosi na balade lirskog tipa (*Sadio Pavle vinograd, Zla svekrva*, Prilog 3). Brutalnije nasilje i mučenje javlja se u baladama lirsko-epskog tipa (*Ženska nevjera*, *ŠatorЬ penje NovakovićЬ Gruio*, Prilog 2), a razlog tomu mogli bismo pronaći u ostacima srednjovjekovnih nepisanih pravila o moralnim prijestupima i kažnjavanju koji se ponekad očituju u epskim pjesama.

2.4.Nasilje u aktantskom modelu: počinitelj, trpitelj i posrednik

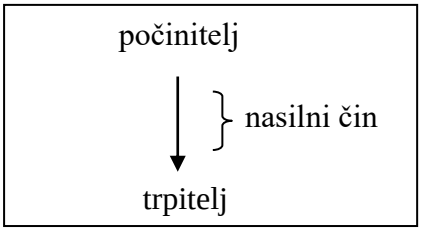
Dosad je bilo riječi samo o konkretnom nasilnom činu, međutim, nasilje obuhvaća mnogo više od toga. Da bi uopće došlo do nasilja, trebaju postojati i osobe koje sudjeluju u nasilnom činu. S obzirom na motiv nasilja, usmene pjesme pokazuju određenu konstantu u odnosu među likovima koji u fabuli sudjeluju u nasilju te samog čina nasilja. Iz tog razloga, likovima se mogu pridružiti određene uloge nastale na temelju tog odnosa.

Ovisno o tome koju ulogu imaju u baladi, likovi, to jest sudionici balade, mogu već na razini zapleta biti specijalizirani za obavljanje pojedinih djelatnosti i mogu imati raznorodne ciljeve (Delić 2001:76). Na temelju tih djelatnosti i njihovih ciljeva, Greimasov model u teoriji pripovijedanja (Delić 2001:76-7) dijeli sudionike na aktere i aktante, odnosno dodjeljuje im uloge aktera i aktanata. Aktanti su apstraktni agensi: subjekt, objekt, pošiljatelj, primatelj, pomoćnik i protivnik, te su međusobno povezani teleološkim odnosom želje, etiološkim odnosom znanja i modalnim odnosom moći. Svojim odnosima aktanti tvore određenu strukturu u baladi. Akteri su pak pojedinačni likovi, odnosno konkretne diskurzivne manifestacije (Delić 2001: 77). Pokušamo li te uloge primijeniti na one likove u baladi koji na

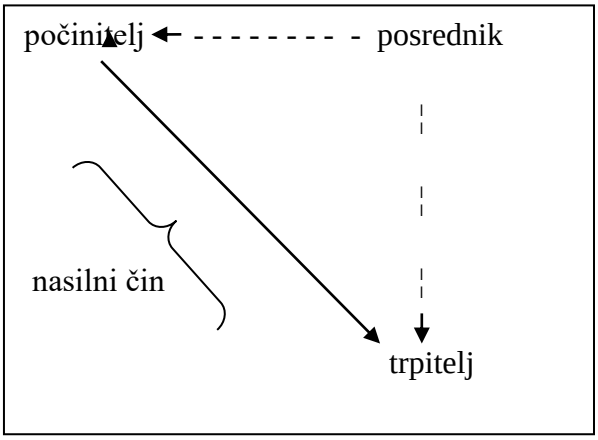
neki način sudjeluju u nasilju, suočit ćemo se poteškoćama. Naime, nasilje u svojoj biti podrazumijeva dihotomiju: onoga koji čini nasilje nekomu i onoga koji trpi nasilje. Tako u baladi subjekt može i činiti nasilje, ali može i trpjeti nasilje. Logično je i smatrati da je protivnik uvijek taj koji će činiti nasilje, međutim u nekim pjesmama postoji više protivnika, koji čine i koji ne čine nasilje, itd. Iz tog razloga bolji je zaseban sustav uloga razrađen samo na temelju nasilja koji se javlja u pjesmama, jer na taj način obuhvaćamo sve pjesme i sve sudionike nasilja.

Uzevši u obzir temeljnu dihotomiju nasilja, osnovne dvije uloge koje se mogu dodijeliti sudionicima nasilja u baladi su počinitelj i trpitelj. Bez tih uloga, nasilje u baladi se ne može izvršiti. Počinitelj je onaj koji svjesno čini nasilje bilo koje vrste. Trpitelj je onaj kojemu se nasilje čini, to jest žrtva. Tako će, naprimjer, u pjesmi u kojoj muž ubija ženu, mužu pripadati uloga počinitelja, a ženi uloga trpitelja (Majka Maru za Ivana dala). Sestra koja otruje brata ima ulogu počinitelja, a brat trpitelja (sestra otrovnica) itd. Sustav uloga određenih nasiljem može se dalje proširiti trećom ulogom, a to je uloga posrednika. U baladama se često javljaju likovi koji nagovaraju druge na nasilje ili podržavaju nasilje koje počinitelj čini, ali izravno ne sudjeluju u zločinu. *Trokut nasilja* pronalazimo u pjesmama u kojima žena nagovara muža da ubije svekrvu (Ljubav materina), majka nagovara sina da ubije snahu (Šetala se Ivanova ljuba), sin govori ocu kako da ubije majku (Ženska nevjera) itd. U Greimasovom modelu, uloge aktanata ostvaraju se putem konkretnih aktera unutar diskurza. Tako se i uloge određene nasiljem, ostvaruju konkretno putem likova u baladi.

Odnosi među nositeljima tih uloga čine strukturu nasilja u slavonskim usmenim pjesmama. Tu strukturu možemo shematski prikazati na sljedeći način:

Shema 1: Odnos počinitelja i trpitelja.

Shema 2: Odnos počinitelja, trpitelja i posrednika: *trokut nasilja*.

U shemama, puna linija označava izravan fizički čin nasilja, a strjelica označava prema komu je nasilje usmjereno. Takav je odnos između počinitelja i trpitelja, u kojemu počinitelj svojim nasilnim činom izravno utječe na trpitelja. Odnos između posrednika i drugih uloga prikazan je isprekidanom linijom, jer posrednik fizički ne čini nasilje, ali utječe neizravno na sam čin nasilja, to jest, na njegovo ostvarivanje.

Uloge počinitelja, trpitelja i posrednika su stalne, nepromjenjve u obilježima i primjenjive u svakoj pjesmi obuhvaćenoj građom. One su zapravo arhetipovi ljudskog ponašanja nastali na temelju stvarnosti i njihovo prisustvo u usmenoj književnosti tijekom duljeg vremenskog razdoblja svjedoči o tome kako arhetipovi nisu samo otisci stalno ponavljanih tipičnih iskustava, već da se istovremeno ponašaju i kao snaga, to jest tendencija ponavljanja istih iskustava (Jung 1978: 74).

3. Nasilje i ljubav sa stajališta psihoanalize

Nakon analize pojavnosti nasilja u pjesmama, osvrnut ćemo se na motivaciju za unošenjem takvih motiva u usmenu pjesmu. Nasilje izaziva dojam iznenađujućega, čudnoga, bizarnoga, nečega čega se bojimo, jednom rječju, jezovitoga pa možemo pretpostaviti začudnost koju je tadašnji čovjek osjetio slušajući o tome kako majka ubija svoju djecu ili muž svoju ženu. Međutim, motivi nasilja teško da su nastali samo kao pripovjedačev pokušaj unošenja napetosti i dramatičnosti u tekst, iako ne možemo zanemariti efekt koje one postižu kod slušatelja/čitatelja, posebice ako uzmemo u obzir i vrijeme kada su nastale i bile pripovijedane. Efekt jezovitoga, a prema Sigmundu Freudu jezovito je vrsta onoga zastrašujućega koja potječe iz onoga dugo poznatoga i bliskoga (Freud 2010:10), svakako ima određen doprinos u okviru pripovijedanja balada te je vjerojatno djelomično i doprinijela dugoj održivosti balade, ali nikako ju ne možemo smatrati jedinim razlogom zašto se motivi nasilja javljaju u usmenim pjesmama. Sudeći prema brojnosti takvih pjesama i raznolikosti motiva nasilja i situacija u kojima se ono pojavljuje, postoji dublji razlog zašto je čovjek odlučio takve pjesme pripovijedati i slušati. Već smo rekli u prethodnom poglavlju da se motiv nasilja u slavonskim usmenim pjesmama javlja gotovo uvijek kao odraz promjene u ljubavnim odnosima, ali da bismo mogli dublje proniknuti u problematiku povezanosti nasilja i ljubavi i da bismo mogli shvatiti zašto se ono pojavljuje u usmenim pjesmama, moramo se prvo osvrnuti na temeljne mehanizme kojima čovjek prenosi svoje iskustvo u usmene tvorevine zajednice kojoj pripada.

Ako imamo na umu da je folklor, a time i usmena književnost, proizvod dinamičnih umnih procesa, odgovor pučke duše na vanjske ili unutarnje potrebe, izraz raznih žudnji, strahova, averzija ili želja (Jones 2010: 45), jasno nam je da su i pjesme s motivom nasilja nastale iz čovjekove potrebe da posvjedoči o određenom dijelu svoga (psihičkog) života. Dakle, likovi u baladama nastali su kao odraz psiholoških kompleksa, a situacije koje donosi balada kao odraz ljudske psihe i rezultat ljudskog ponašanja. Prema Zoranu Kravaru, izražajna funkcija lirike i jest povezana s duševnim životom širih ljudskih kolektiva, na način da se kroz liriku socijalizira subjektivnost, odnosno ljudska osjećajna priroda (Kravar 1986: 395). Zajednica, u kojoj je takva pjesma dio usmenoknjiževne kulture, zajednička iskustva skuplja i pretače u određene tipove pjesama, stvara određene tipove likova i zaplete, stvarajući na taj način kolektivnu svijest o određenim pojavama unutar zajednice, ali ju s druge strane

subjektivizira putem likova u pjesmama, čineći ih tako pristupačnijima pojedincu. Ta pojava kolektivne subjektivnosti je, prema Kravaru, posebice česta u primitivnoj, arhaičnoj ili folklornoj pjesmi jer indicira afekcije prouzročene društveno relevantnim događajima ili njihovim obrednim obilježavanjem (Kravar 1986: 403), odnosno *lirska se pjesma uvijek ostvaruje u atmosferi nekoga razumijevanja ljudske intime koje je intersubjektivno razdijeljeno, pokriveno općeprihvaćenim leksičkim znakovima i eksterioriziranо u normama društvenog ponašanja...tek na podlozi kolektivnih, običajno uokvirenih duševnih stanja može se ona razviti u kompleksnu govornu poruku...* (Kravar: 1986: 395-396). Dakle, vidimo da je u prirodi zajednice da prenosi iskustvo u proizvode svoje kulture, u ovom slučaju, u usmenu tvorevinu balade s motivima nasilja usko povezanih s odnosima ljubavi među likovima, kao pozadinskim okvirom zapleta. Balada se pokazala kao posebno pogodnom za prijenos iskustava jer ona najrazličitije sadržaje projicira u intimni život i promatra ih kao prizmu krajnje konkretne individualne sudbine (Delić 2001:24). Ako znamo da su takve pjesme nastale prenošenjem iskustva, sada nam preostaje da pokušamo objasniti koja su to iskustva pojedinca koje je zajednica pretočila u balade, koje su to pokretačke ljudske snage koje su rezultirale nasiljem u baladi i njegovom povezanošću s ljubavlju. U tome je od velike važnosti područje psihoanalize, posebice teorija o ljudskim nagona Sigmunda Freuda, koja nam može pomoći u rasvjetljavanju temeljnih ljudskih psihičkih i emocionalnih borbi koje se odražavaju u pjesmama.

3.1.Teorija nagona: nagon erosa i nagon ega

Freudova teorija o nagonima kao nesvjesne pokretačke snage u čovjeku jedno je od temeljnih polazišta psihoanalize. Njegova teorija iz temelja je promijenila znanost o psihologiji (posebice psihologiju nesvjesnog i podsvjesnog), sociologiji, antropologiji, književnosti itd., ali mnogi Freudovi zaključci su s daljnjim razvojem znanosti odbačeni, najčešće jer je Freud ishodište svega nesvjesnog vidio kao nešto isključivo biološki određeno i jer su teorije koje je razvio često bile predeterminističke i izrazito dualističke. William Bascom tvrdi da *premda je odbačen Freudov biološki determinizam, to ne znači da su odbačeni frojdovski mehanizmi. Kad ih iz biološkoga prevedemo u kulturno, oni postaju smisleni i poticajni za tumačenje folklora*. (Bascom 2010: 81) Budući da usmena književnost

pripada tvorevinama folklora, frojdovske teorije u ovom radu služit će kao polazište ka rasvjetljavanju problematike motiva nasilja i njegove povezanosti s ljubavlju.

Prema Freudu nagon je *urođeni energetski i motorički impuls koji organizam usmjerava i tjera na aktivnost prema nekom cilju. On je, piše Freud, ,,granični koncept između mentalnog i fizičkog, somatskog'', a predstavlja stanje tenzije uslijed priljeva unutrašnjih ekscitacija koje zahtijevaju neodložno i potpuno rasterećenje*. (Trebješanin 2006: 10) Tu pokretačku snagu u čovjeku Freud je podijelio na dva nagona: seksualni nagon ili nagon eros i nagon ega[2], te pripadaju onom nesvjesnom dijelu naše psihe. Seksualni nagon obuhvaća ljubav, strast, odnosno eros. Osim tjelesnog u seksualnom nagonu, ono obuhvaća i duševno-duhovnu razinu odnosa, naprimjer prijateljske osjećaje, odnosno sve ono što shvaćamo i osjećamo kao ljubav, majčinska ljubav, ljubav prema sestri itd. pa stoga možemo reći da je to nagon ljubavi. Nagonu erosa Freud suprotstavlja nagone ega i definira ih kao težnje neseksualne prirode: *To su sve nagonske težnje koje naš ego priznaje kao svoje, koje služe samoodržanju individue... Te unutrašnje, psihičke snage ega su: strah, gađenje, osjećanje krivice, stid, a zatim potreba za samopoštovanjem, za održanjem vlastitog života i integriteta, kao i estetska i moralna mjerila.* (Trebješanin 2006: 13) Svaki se nagon, bez obzira na vrstu, sastoji od četiri osnovna dijela: izvor, snaga, objekt i cilj, a temeljni princip prema kojemu djeluju je izbjegavanje nezadovoljstva (naprimjer bol) i usmjerenost na zadovoljstvo (tjelesno ili duševno). Promjene u uzajamnom odnosu između nagona donose opipljive posljedice (Freud 2006: 461). Upravo te promjene koje snose konkretne posljedice temelj su za razumijevanje motiva nasilja u usmenim pjesmama, jer u većini slučajeva nagonskih zbivanja u čovjeku, nagon predstavlja opasnost za čovjeka (Jerotić 1988: 17), za njega sama, ali i za druge. Nasilje se pojavljuje tada kao eksternalizacija nagonskih zbivanja.

Kada u pojedincu dođe do promjene u nagonima, pojedinac trpi određena stanja nezadovoljstva. Takvo nezadovoljstvo za posljedicu može imati nasilje. Pribjegavanje nasilju jedan je vid pokušaja rasterećenja kojem teži svaki nagon, ali ono snosi konkretne posljedice, naprimjer smrt druge osobe. Dakle, usmene pjesme s motivom nasilja svjedoče o takvoj promjeni psihičkog stanja koja eskalira nasiljem kao pokušajem rješavanja te promjene. Već je ranije nekoliko puta rečeno kako se motiv nasilja uvijek pojavljuje u baladama koje u pozadini imaju ljubavne odnose. Onda kada dođe do promjene u ljubavnim odnosima, ili bolje rečeno u očekivanjima koja osoba ima prema ljubavnom odnosu s drugom osobom, tada

[2] Freud u više navrata razrađuje teoriju nagona; podjela nagona na eros i nagon ega pripada njegovoj prvoj teoriji, a kasnije uvodi podjelu na nagone eros i nagone destrukcije. U ovom radu polazište će biti prva podjela.

dolazi do promjene u nagonima, što na kraju rezultira nasiljem. Iskustvo promjene nagona prenosi se u kolektivnu svijest koristeći baladu, na način da pojedinac koji uslijed promjene nagona trpi nezadovoljstvo postaje lik s ulogom počinitelja nasilja. Njegov pokušaj rasterećenja nasilnim činom prenosi se na lika s ulogom trpitelja i najčešće ima za posljedicu smrt, a nasilje tako u okviru mehanizama pjesme postaje motiv. U slučaju da se ne pokušava doći do rasterećenja putem nasilja, već putem posrednog utjecaja na drugoga, tada se takvo iskustvo prenosi na lika s ulogom posrednika.

3.2.Pjesme u kojima je nasilje uzrokovano promjenom ili zbivanjima u nagonu erosa

Promotrimo sada konkretne tekstove[3] nastale kao odraz ranije objašnjenih stanja. Velik dio građe sastoji se od balada u kojima je motiv nasilja nastao kao nasilni pokušaj rasterećenja od nezadovoljstva uzrokovanog nemogućnošću ostvarenja ili promjenom nagona erosa (vidi prilog 1). Lik koji prozlazi kroz takva nagonska zbivanja najčešće preuzima ulogu počinitelja nasilja, a s likom koji ima ulogu trpitelja može i ne mora biti u krvnom srodstvu.

U pjesmi *Sestra otrovnica* mlada Vlainja ubija brata kako bi mogla biti Ivanova ljuba:

»»Ne ću tebe, tanana Vlainjo,

Jer ti imaš brata jogunasta;

Kada bi se ponapio vina,

On bi mene mladjana ubio««.

Nagon Ivinog odbijanja, lik Vlainje nije u mogućnosti ostvariti ljubavni odnos s njim, stoga dolazi do promjene u njezinim nagonima. Kako bi ostvarila nagon eros i postigla psihičko stanje zadovoljstva, Vlainja ubija svog brata pokušavajući time otkloniti svaku prepreku prema ostvarenju ljubavnog odnosa sa željenim muškarcem:

[3]Za svaku skupinu pjesama (Prilog 1, 2 i 3) navedeno je nekoliko reprezentativnih primjera te su objašnjene ranije navedenim mehanizmima, ali sve pjesme iz određene skupine mogu se interpretirati prema istom principu.

Ona hvata zmiju jedovitu;

Polak čaše jada uhvatila,

Pa je nosi svom bratu jedinom:

»Nuder, brate, ponapi se vina!«

»»Deder, sejo, ti si postarija!««

»Hvala, brate, već sam se napila«.

Uze bratac, ponapi se vina:

Kad se napi, uma' mrtav pade.

Stoga u baladi lik Vlainje ima ulogu počinitelja nasilja, do kojeg dolazi zbog pokušaja rasterećenja ljubavnog nezadovoljstva, a lik brata time dobiva ulogu trpitelja.

Slično je i s pjesmom *Sestrine oči u moru* te njezinim inačicama[4]. Razne inačice ove pjesme zapisane su na području cijele Slavonije. Raširenost ove pjesme svjedoče o posebnom interesu slušatelja za teme koje se bave promjenama u nagonu eros[5]. Kao i u baladi *Sestra otrovnica*, do nasilja u ovoj pjesmi dolazi kada je lik u nemogućnosti ostvariti ljubavni nagon. Nakon što mu majka odbije dati jednu kćer za ženu, i umjesto nje daje drugu:

Prosio Ivo Maricu,

Ne da mu majka Maricu,

Već daje seku Anicu.

[4] Inačice ove pjesme bilježi i Andrić u *Ženskim pjesmama*, Topalović ju navodi pod nazivom *Dvê sestre za jednim*, a Ferić ju zapisuje pod nazivom *Sadio Pavle vinograd.*

[5] Vidi pjesmu *Lêpo pêva za lukom dêvoika*, Prilog 1.

lik Ive ubija sestru koju nije želio tako što ju baca u more:

savi se Ana u morje,

Da pije hladne vodice;

Turi ju Ivo u more,

Lik Ive eksternalizirao je promjenu u ljubavnom nagonu, što je za rezultat imalo nasilni čin ubojstva, a time je dobio ulogu počinitelja nasilja, a lik ubijene sestre ulogu trpitelja.

Ubojstvo brata tematizira i pjesma *Gorom jezde dva Novakovića*. U pjesmi brat Gruio ubija brata Datomira jer misli da brat ljubi njegovu ljubu:

Datomiri moi dragi braine

Dalje jaši od menЬ dobra konja

Na te mi se sama sab'lja vadi

erЬ mi ljubišЬ moju vêr'nu ljubu

govorio bratacЬ Datomire

nisam brat'co ni požalio te

ja ne ljubim tvoju vêr'nu ljubu

tvoju ljubu a značicu moju

to ne vêruje dête Gruica

dr'že sab'lju odsêčemu glavu

Nagon eros obuhvaća i ljubav koju osjećamo prema srodnicima, posebice prema užim članovima obitelji. U liku brata Gruice dolazi do promjene u nagonu eros zbog uvjerenja da

brat Datomir ostvaruje ljubavni odnos s njegovom ljubom; ono što se inače podrazumijeva kao ostvarenje nagona ljubavi između braće (zaštitnički odnos, bezuvjetna ljubav itd.) sada se promijenilo, a to dovodi do potrebe za rasterećenjem. Rasterećenje dolazi u vidu nasilnog čina ubojstva.

Zbivanja u nagonu erosa ne podrazumijevaju nužno promjenu očekivanog ponašanja prema onom neočekivanom (kao u slučaju prethodne pjesme), već i ostvarenje nagona prema onomu što nagon već sam po sebi obuhvaća. Tako u pjesmi *Povraćena sestra* lik brata ostvaruje nagon erosa kroz zaštitnički odnos prema sestri, ali pri tome čini nasilje.

Knjigu piše Ivanova ljuba,

Pa je šalje bratu jedinome:

»Boraj tebi, moj jedini brajko!

Ovo ima devet godin' dana,

Kako jesam za Ivanom mlada.

Nit sam s njime večer večerala,

Nit sam s njime riječ govorila,

Nit sam tavnu noćcu noćevala.« -

Nakon što se lik sestre žali bratu kako je nesretna, brat odlazi u njezin dom i ubija njezinog muža i majku te zapali dvore, a sestru odvede svojoj kući:

Majku mu je konjem pogazio,

Dvore mu je ognjem zapalio,

Njega mlada glavom rastavio.

On uzima sestru jedinicu,

Pa je vodi dvoru bijelome.

U ovom slučaju ostvaruje se ono očekivano, a to je da brat bezuvjetno voli i želi zaštiti sestru, međutim, njegova ljubav ide do te mjere da će zbog toga počiniti nasilje. Budući da je balada, prema učestalosti predstavljanja, od svih drugih usmenoknjiževnih vrsta najnaklonjenija temi obitelji, ne čudi što se ta snažna veza među krvnim srodnicima, posebice među braćom i sestrama, našla i među baladama s motivom nasilja.[6]

Nagonska zbivanja pripadaju sferi nesvjesnoga, što ih čini nepredvidima, a u nekim pjesmama to je dodatno naglašeno motivom alkohola. U pjesmi *Vojno pijanica*[7] počinitelj nasilja, muž, već je u uvodnom dijelu balade karakteriziran kao *pijanica*:

Jer je Ivan turska pijanica.

Do ponoći s turci vino pije,

Od ponoći bermet i rakiju,

Do promjene u nagonu erosa u liku muža dolazi zbog utjecaja alkohola, što se na kraju eksternalizira u obliku ubojstva žene. Dakle, suprotno od očekivanja da muž treba voljeti, poštivati, brinuti se o svojoj ženi itd., promjena u nagonu uzrokovana alkoholom dovodi do promjene u njihovom odnosu, nakon čega lik muža ima ulogu počinitelja, a žena ulogu trpitelja:

Na oboru oborio vrata,

Na čardaku stavio vrata.

Kad je došo do lijepe Mare,

[6] vidi lirsko-epsku baladu *Gruio maiki po tiho govori*, Prilog 1.

[7] Vidi također pjesmu *Majka Maru za Ivana dala*, Prilog 1.

On uzima nože od pojasa,

I udara Maru u srdašce.

3.3.Pjesme u kojima nagon ega prevlada nagon erosa

Druga skupina pjesama (Prilog 2) obuhvaća pjesme u kojima se suprotstavljaju nagon erosa i nagon ega, s time da nagon ega uvijek nadvlada nagon erosa. Odnosi među likovima razvijaju se na dvije razine: prva je razina promjena u nagonu erosa, a druga je razina ostvarivanje nagona ega. Postupci likova s ulogom počinitelja najčešće su motivirani promjenama odnosa na objema razinama, dok se likovi s ulogom trpitelja zadržavaju samo na prvoj razini promjena. Do čina nasilja dolazi zbog potrebe počinitelja da ostvari ravnotežu u nagonu ega. Budući da nagon ega obuhvaća moralne norme, kao i osjećaje časti, srama itd., nasilje će gotovo uvijek biti počinjeno kao sprječavanje ili kažnjavanje onoga što nije prihvaćeno kao obrazac ponašanja u zajednici

Među pjesmama koje obuhvaća građa, posebice je zanimljiva balada o incestu *Bolje krvnica nego mati i svekrvica*, u kojoj se suprotstavljaju oba nagona, na dvjema razinama. Prva razina je promjena nagona erosa u liku brata Ive. Ivina promjena u ljubavnom nagonu usmjerava se na sestru Jelu i on postiže rasterećenje time što ju obljubljuje uspostavljajući na taj način incestuozan ljubavni odnos:

"Oj Jelice, moja seko draga

što umivaš svoje bilo lice,

kad je lice i od sebe bilo?

Grihota je moja seko draga,

grihota je da ga tudjin ljubi,

daj ga, seko, da ga ja poljubim!"

Druga razina promjene nagona očituje se u liku majke koja ubija (počinitelj) i sina i kćer (trpitelji) zbog incestuoznog ljubavnog odnosa:

Misli Ivo da nitko ne sluša,

al' slušala stara mila majka,

to slušala za jelom zelenom,

zakla Ivu kano janje mlado,

a Jelinu kano košuticu.

Lik Ive prolazi kroz promjenu nagona erosa, ali u liku majke suprotstavljaju se oba nagona, razlažući tako čovjeka na njegove sastavne dijelove i borbu tih dijelova na borbu između principa zadovoljstva i principa realnosti (Jerotić 1988: 81). Nagon eros obuhvaća majčinsku ljubav i od majke se očekuje da bezgranično voli i štiti svoje potomke. Međutim, nagon ega teži u ovom slučaju zadovoljenju moralnih normi, stoga majka pokušava doći do rasterećenja, što rezultira ubojstvom vlastite djece. Moralne norme koje sadrži nagon ega u liku majke odraz su realnosti, prije svega moralnih normi zajednice u kojoj balada postoji. Ljudi su rano zapazili da incestuozne veze sa najbližim srodnicima mogu biti opasne i razorne (Jerotić 1988: 13). Majčin nagon ega zapravo je kolektivni nagon ega, a balada služi da bi spriječila incest u cijeloj zajednici. Takva balada postaje sredstvo zabrane incesta kao jedne od vanjskih mjera i mijenja suštinski čovjekov stav prema Erosu (Jerotić 1988: 13), a to je da se nagon treba bezuvjetno zadovoljiti.

Psihoanaliza nas uči da nagoni mogu doživjeti potiskivanje, preokretanje u suprotno, čak i okretanje protiv vlastite ličnosti (Jerotić 1988: 16), kao što smo mogli vidjeti i u prošlom primjeru. U pjesmi *Ženska nevjera*[8] prvotno zadovoljenje nagona ljubavi preokreće se u zadovoljenje nagona ega putem nasilnog čina. U uvodnom dijelu balade lik Grujice vojvode odražava uravnoteženo stanje nagona ljubavi:

Šator penje Grujica vojvoda

[8] Vidi i pjesmu *ŠatorЬ penje NovakovićЬ Gruio*, Prilog 2.

Na prolomu visoke planine,

I s njima Angjelija ljuba,

I sinak mu nejaki Stipane.

Al govori Grujica vojvoda:

»Angjelijo, moja vjerna ljubo!

Međutim, razvoj fabule pokazuje da lik Angjelije ljube ne dijeli uravnoteženo stanje nagona kao Grujica, jer ga ona prevari i pomogne Turcima da ga zarobe:

Al govori Angjelija ljuba:

»Avaj, Turci, valjda žene n'jeste!

Dones'te mi svilena litara,

Da vam svežem moga gospodara!«

Kad to čuli Turci janjičari,

Dadoše joj svilena litara;

Sveza Angja svoga gospodara,

Rasplet fabule otkriva Grujičino promijenjeno stanje nagona: od zadovoljenog nagona erosa Grujica prelazi u nezadovoljeno stanje, a ravnoteža se pokušava postići putem ostvarenja nagona ega. Promjena je nastupila uslijed povrede ravnoteže nagona erosa (nelojalnost supružniku) i nagona ega (izdaja, povreda časti) te Grujica dolazi do rasterećenja kažnjavanjem ljube u vidu mučenja koje za posljedicu ima smrt:

Zakopa je u zemlju do pasa,

Namaže je sumporom i prahom,

I poli je žeženom rakijom;

Navrh glave kiku zapali joj.

Kad izgori do očiju crnih,

Al govori Angjelija ljuba:

»Trni, grujo, moje oči crne!

Dosta su te izglédale pútâ!«

Hoće Grujo da utrne ljubu,

Al mu ne da nejaki Stjepane:

»Nemoj, babo, da od Boga nadješ!

Neka gori orjatsko koljeno;

Ni posl'je ti dobra biti ne će!« -

Pa odoše sinak i babajko,

Otidoše gorom pjevajući;

Osta ljuba u polju goreći.

Sva izgori Angjelija ljuba

Kano da se ni rodila nije.

Jasno nam je da lik Grujice vojvode nosi ulogu počinitelja nasilja nakon što je zbog promjene u nagonima počinio nasilni čin, ali zanimljivo je da u baladi lik djeteta Stipana/Stjepana postaje posrednikom u nasilju iz istih razloga zbog kojih i lik Grujice vojvode nosi ulogu počinitelja.

»Ovako mi, babo, veli majka:

Id' otale, gadni orjatine,

Orjatine i orjatski sine!

Dok se Turci malo ponapiju,

Sad će vama pogubiti glave.« -

Nakon što mu majka odbija pomoći u nekoliko navrata te najavi njihovu smrt, lik Stjepana prolazi kroz ista nagonska zbivanja kao i njegov otac, što rezultira djetetovom željom za majčinom smrću:

Odgovara nejaki Stjepane:

»O moj babo, Grujica vojvodo!

Nije prase, da j' na vatri pališ,

Nije riba, da j' u vodu baciš,

Nije tikva, da o drvu vjesi.

Zakopaj je u zemlju do pasa!

Namaži je sumporom i prahom,

Pa je polij žeženom rakijom!

Navrh glave kiku zapali joj,

Neka gori orjatsko koljeno!« -

Kada je došlo do promjene u nagonu erosu, koji u ovom slučaju obuhvaća ljubav između majke i njezina djeteta, dijete pokušava doći do stanja zadovoljstva putem majčine smrti i na taj način prevlada nagon ega koji obuhvaća moralne zakone prema kojima se ne tolerira izdaja niti supruge, niti majke. Kao i u baladi o incestu, nagon ega koji se ostvaruje u likovima ovih balada možemo prenijeti na zajednicu u kojoj takve balade postoje. Balade o ženskoj nevjeri, a tu pripadaju i pjesme *Vino pie aga Asanaga, Tužilo dvanaistЬ sužanah, Večericu večerao Mar'ko* te inačice balada *Boreta i dva brata* i *Tužila e Pula udovica* (vidi Prilog 2) u kojima majka želi smrt djeci kako bi zadovoljila nagon erosa, ali na kraju biva kažnjena, imaju važnost za zajednicu zbog toga što svjedoče o ostvarenom, proživljenom iskustvu koje se redovito razlikuje od normama propisanoga, vrednovanoga, zamišljenoga (Rihtman-Auguštin 1984: 13). Upravo tom razlikom između idealnoga, to jest zamišljenoga i stvarnoga, zajednica

upućuje svoje članove na poželjno ponašanje. Psihoanalitčki mehanizmi nagona mogu se tako prenijeti na ostvareni i zamišljeni red; zamišljeni red korespondira kolektivnom nagonu ega u kojem je ravnoteža uvijek postignuta, a ostvareni red svakoj promjeni i neravnoteži u nagonima pojedinca.

Važnost kolektivnog nagona ega odražava se i u pjesmi *Dêver i snašica*[9] te njezinim inačicama. Brojnost inačica i njihova raširenost na području cijele Slavonije svjedoče o interesu za balade u kojima se moralne norme u kolektivnom nagonu ega ostvaruju putem počinitelja nasilja koji kažnjava trpitelja zbog nepoželjnog ponašanja. Zaplet fabule temelji se na neostvarenom nagonu erosa lika snahe, a rasplet na ostvarenju nagona ega lika djevera. U pjesmi se snaha žali djeveru jer ne ostvaruje ljubavni odnos, to jest došlo je do stanja nezadovoljstva u njezinom nagonu erosa:

Snah dêveru opet govorila:

Oj! dêvere moj zlačen perstene,

Još ti nisam brata poljubila!

Već ga ljubi Mara podunavka.

U raspletu fabule lik djevera dobije ulogu počinitelja jer čini nasilje nad preljubnicom, a time zadovoljava nagon ega, odnosno moralne norme, što je dodatno naglašeno porukom na kraju pjesme:

I uzima trostruku kandžiu,

Pa on bije Maru podunavku,

Cerna kervca kroz košulju fèrca.

Al' govori Mara podunavka:

Nisam došla da ti braca ljubim,

[9] Vidi ostale inačice ove pjesme, Prilog 2.

Već sam dosla da vezak začimam.

Kurvo kučko Maro podunavko!

U pol noći vez se nepočima,

Već počiva svatko kod svog doma,

Kod svog doma, a kod svoga druga,

Već se gerli tko je za gerlenje,

A miluje svatko sa svojime!

3.4. Pjesme u kojima se nagonske promjene ili zbivanja odvijaju putem svih uloga prema nasilju

U korpusu slavonskih usmenih pjesama (Prilog 3), značajan dio zauzimaju pjesme s motivom ubojstva uzrokovanih utjecajem posrednika. Fabula takvih pjesama temelji se na složenijoj strukturi odnosa koji su uvijek uzrokovani nagonskim zbivanjima u trima likovima, zbog čega likovi preuzimaju sve tri uloge prema nasilju (*trokut nasilja*: počinitelj, posrednik i trpitelj), a njihovi postupci motivirani su stanjem nezadovoljstva. Kao i u drugim pjesmama, do čina nasilja dolazi kada se eksternaliziraju takva stanja. Pjesme najčešće tematiziraju utjecaj majke na sina koji, zbog njenih riječi, nagovora, prokazivanja i sl., ubija svoju ženu.

U pjesmi *Šetala se Ivanova ljuba*[10] (Prilog 3), neravnoteža u nagonu erosa jednog lika dovodi do promjene u nagonima drugih likova. Lik ljube izražava nezadovoljstvo zbog neostvarenog nagona erosa, točnije neostvarenja majčinstva, a time i majčinske ljubavi:

Šetala se Ivanova ljuba

gore dole po zelenoj bašči,

[10] Vidi i pjesmu *Lijepa Jela*, odnosno njezine slavonske inačice te pjesmu *Ljubav materina*, u kojoj su uloge trpitelja i posrednika zamijenjene: trpitelj je majka, a posrednik svekrva, Prilog 3.

svakomu je cvitu pripjevala,

ponajviše stručku ružmarina:

»Ružmarine, moje rosno cviće,

ti se cvateš al' sjemena nemaš,

kano i ja, Ivanova ljuba:

Ivu ljubim, al' ja čeda nemam.»

Nakon što čuje ljubine riječi, u liku Ivanove majke dolazi do promjene u nagonu erosa, koji u ovom slučaju obuhvaća majčinsku brigu o sinu, stoga ona govori sinu Ivanu o ljubinom žaljenju:

»Oj moj Ivo, moj sine jedini,

ti si jedan, i tebe ne bilo!

Ljubu ljubiš, a ti čeda nemaš!

Il' ne znadeš, il' za to ne haješ,

kako tebe tvoja ljuba kune!

Nagonska zbivanja u majci utječu na promjene nagona erosa u liku Ivana te on čini nasilje, odnosno ubija svoju ljubu. Ivan tako postaje počinitelj nasilja, majka ima ulogu posrednika, a uloga trpitelja pojavljuje se dvostruko, i to u liku Ivanove ljube i u liku nerođenog djeteta:

To je Ivu vrlo žao bilo,

pa on ide ljubi na čardake.

Trže Ivo noža iza pasa

i udari ljubu po pojasu.

Kako ju je lako udario,

na nože je čedo izvadio.

Sličnu strukturu odnosa nalazimo i u pjesmi *Zlobna svekrva*[11], u kojoj lik majke ostvaruje nagon ljubavi putem pretjerane majčinske brige o sinu. Lik majke zadovoljava nagon majčinske ljubavi time što govori sinu o navodnim lošim namjerama njezine snahe, iako one nisu realne:

Sinoć Ivo iz Osika dojde,

njemu ljuba jasmin lučem sviti,

od luča se iskra okresala

pala Ivi na svilne rukave.

To nezgleda Ivanova ljuba,

već to sgleda Ivanova majka.

Al' govori Ivanova majka:

"Vidiš, Ivo, Bog te ne vidio

gdi ti ljuba i o glavi radi?!"

Majčine riječi dovode do promjene nagona erosa u liku Ivana i to na dvije razine, eksternalizirajući se u obliku čina nasilja. Prva razina je promjena nagona ljubavi prema ženi, odnosno dotad očekivano ponašanje bračnog partnera koje isključuje nasilje nad drugim partnerom, postaje neočekivano ponašanje koje eskalira ubojstvom. Druga je razina zadovoljavanje nagona ljubavi prema majci:

[11] Vidi i pjesmu *Zlobna majka*, Prilog 3.

Skoči Ivo kano zmija ljuta

on obraća zelenu dolamu

nuz dolamu mača poganoga,

pa on ide ljubi u čardake,

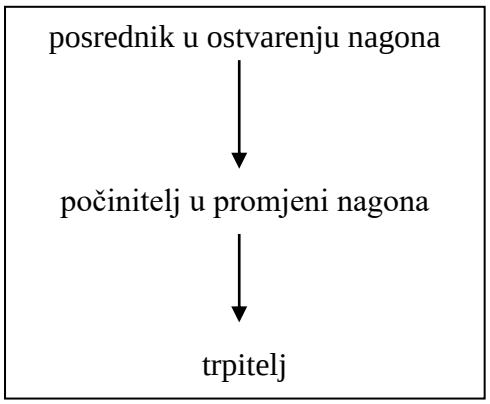
pa ju siče po bielu pasu.

Kao i u prethodnom primjeru, i u ovoj pjesmi uloga trpitelja ostvaruje se dvostruko, u vidu lika ljube te nerođenog djeteta:

Kako ju je lahko udario

na maču joj čedo izvadio.

Uloge prema sudjelovanju u nasilju u pjesmi *Zlobna svekrva* tako možemo prenijeti na odnos nagonskih zbivanja, u kojem je posrednik lik koji ostvaruje nagon time što utječe na promjenu nagona u drugom liku, koji zbog toga postaje počinitelj. Počinitelj tada čini nasilje čime otvara mjesto u pjesmi za ulogu trpitelja. Dakle, posrednik otvara mogućnost da se sve druge uloge ostvare unutar teksta.

Shema 3: Odnosi nagonskih zbivanja s obzirom na uloge nasilja u pjesmi *Zlobna svekrva*.

U pjesmama koje fabulu temelje na takvoj strukturi odnosa, kao i u prvom primjeru te u svim pjesmama iz Priloga 3, uloga posrednika najčešće je prikazana u konkretnom tekstu putem lika majke/svekrve, odnosno žene[12], a nikada se ne ostvaruje putem lika muškarca. Ulogu trpitelja najčešće preuzima lik snahe, a do nasilja dolazi zbog posrednika, to jest, svekrve. Zajednica slična iskustva i u ovom slučaju pretače u konkretne usmene tvorevine, iz kojih iščitavamo kakav je bio položaj žene nakon udaje. Njezin položaj nakon udaje zasniva se na poziciji snahe u kući svekrve, te ona u kući muževih roditelja dobiva status najniže osobe (Erlich 1971: 207). S druge strane, zanimljivo je sagledati i ulogu posrednika s gledišta raspodjele moći. Iako znamo da u patrijahalnoj zajednici žena u pravilu ne sudjeluje u prosuđivanju i odlučivanju (Erlich 1971: 249), to jest, raspodjela moći između muškarca i žene uvijek ide u korist muškarca. Međutim, te strukture reda koje su zamišljene, ali ne uvijek i proživljene, ne odgovaraju objektivnoj stvarnosti (Rihtman-Auguštin 1984: 14). Dakle, putem uloge posrednika odražava se onaj ostvareni red u zajednici, a taj je da žena ponekad itekako ima moć, barem unutar vlastite obitelji.

[12] Jedino u pjesmi *Ljubav materina*, ulogu posrednika nosi lik snahe, ali struktura odnosa se ne mijenja.

4. Uloga pjesama o nasilju u kontekstu folklora

Mnoge pjesme u građi preuzete su iz *Erlangenskog rukopisa*[13] koji je nastao najvjerojatnije oko 1720. godine (Botica 1995: 11) pa sa sigurnošću možemo reći da su nastale barem u drugoj polovici 17. stoljeća, a najmlađi zapisi nekih pjesama datiraju iz osamdesetih godina prošlog stoljeća.[14] To znači da su se motivi nasilja i njegova povezanost s ljubavlju dugo vremena zadržali u slavonskim usmenim pjesmama. Prema Jakobsonu i Bogatirjovu *u folkloru se održavaju samo one forme koje su dokazale svoju funkcionalnost za određenu zajednicu* (Bogatirjov i Jakobson 2010: 33) pa s obzirom na dugo vremensko razdoblje obuhvaćeno zapisima pjesama, možemo reći da su takve pjesme ostvarile svoju funkcionalnost unutar zajednice (omeđene slavonskim geografskim i kulturološkim granicama). U usmenoj književnosti svaka forma ima svoju društvenu svrhu (Pavličić 1983: 147), pa tako i pjesme na kojima se temelji ovaj rad. Pragmatički aspekt, odnosno uloga tih pjesama u zajednici u kojoj su postojale, može se sagledati s nekoliko stajališta.

4.1.Iskustvo nasilja u zajednici posredstvom usmene pjesme sa stajališta psihoanalize

Svaki pripadnik određene zajednice prolazi kroz slična iskustva, koja su motivirana unutrašnjim nesvjesnim psihičkim zbivanjima, poput nagona erosa i nagona ega. *Glavni motivi čovjeka su njegove racionalne i iracionalne strasti: težnja za ljubavlju, nježnošću, solidarnošću, slobodom i istinom kao i nagon za vladanjem, podređivanjem, destruiranjem, narcisoidnost, pohlepa, zavist, ambicija. No bilo da su gonjeni mržnjom ili ljubavlju, snaga ljudske strasti ostaje ista* (Fromm 1980: 88). Nagoni, ili strasti, pripadaju nesvjesnom dijelu naše psihe, ali se mogu barem djelomično spoznati putem posljedica koje ostavljaju u čovjekovom ponašanju, njegovim postupcima. Iz tog razloga takva iskustva prenose se u usmenu tvorevinu, pjesmu, koja postaje dostupna svim članovima zajednice. Čovjek se na taj

[13] Vidi Izvore.

[14]Pjesma *Sadio Pavle vinograd* izvedena je kao pjevano kolo iz Slavonskog Kobaša na smotri folklora u Slavonskom Brodu 1981., stihove kazivala Ankica Zolotić (rođena Mitrović 1944.) (Ferić 1997: 165).

način nosi s onim što je teško razumljivo i nepredvidivo, a *psihoanaliza je dala mnoštvo dokaza koji pokazuju da naše svjesne zamisli, osjećaji, sklonosti i uvjerenja proizlaze iz nesvjesnog* (Jones 2010: 47). Jednom kada je zajednica prenijela iskustva svojih članova u pjesme, one ne postaju samo odraz stanja, već i sredstvo učenja o određenim pojavama. Ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama postali su tematski i motivski dio usmenih pjesma kako bi se pojedinci mogli lakše nositi s onim što je prisutno, ali teško objašnjivo. Drugim riječima, zajednica je prevela iskustva uzrokovana temeljnim psihičkim i emocionalnim borbama u čovjeku na jezik koji svaki njezin član razumije, a to je jezik usmene pjesme.

4.2.Motiv nasilja i funkcija folklora

Foklor ima jednu važnu funkciju, a to je da jamči pridržavanje prihvaćenih obrazaca ponašanja, odnosno da kontrolira i usmjeri radnje drugih (Bascom 2010: 83-84). S tog stajališta možemo promatrati i pjesme s motivom nasilja. Već je kod pjesama u kojima se suprotstavljaju nagoni ega i erosa (Prilog 2) rečeno da se nasilje u njima pojavljuje kao oblik sprječavanja ili kažnjavanja nepoželjnog ponašanja. Iako likovi mogu činiti stvari koje su zabranjene ili šokantne (Bascom 2010: 75), svrha pjesama je spriječiti takvo ponašanje. Simona Delić takve balade naziva *baladama reda*, a kaznu definira kao potvrđivanje važećeg sustava vrijednosti (Delić 2001: 42). Delić smatra da je zlodjelo *prijestup protiv nadindividualnog etičkog sustava tradicijske zajednice* (Delić 2001: 43). Sa stajališta psihoanalize, nadindivdualni etički sustav zapravo je kolektivni nagon ega. U pjesmama se stoga kroz motive nasilja odražava kolektivni nagon ega koji obuhvaća moralne norme. Na taj način zajednica uči svoje članove da u određenim situacijama, kao što su incest, nevjera, preljub i sl., ne treba slijediti nagon ljubavi, već nagon ega, čineći takve pjesme internaliziranim načinom kontrole ponašanja (Bascom 2010: 84). Time se ujedno i opravdava čin nasilja. Odnos zajednice prema nasilju je paradoksalnog karaktera: u pjesmama u kojima do nasilja dolazi zbog pokušaja ostvarenja nagona erosa (Prilog 1), nasilje se osuđuje kao nepoželjno ponašanje, ali u pjesmama u kojima nagon ega prevlada nagon erosa (Prilog 2), nasilje se opravdava moralnim normama.

Nadalje, uloga pjesama u kontekstu folklora ostvaruje se i u funkciji pjesme u prenošenju stvarne slike o iskustvima pojedinaca. Neke pjesme (Prilog 3) svjedoče o raskoraku između struktura mišljenja i objektivne stvarnosti (Rihtman-Auguštin 1984: 13). S jedne strane, čovjek prenosi stvarna iskustva u usmenu pjesmu s motivom nasilja želeći ih podijeliti sa zajednicom, upozoriti druge članove na moguće životne situacije i sl. S druge strane, svjedočeći o konkretnim iskustvima iz objektivne stvarnosti, implicirano je kako se takva iskustva mogu izbjeći, ali ako se slijedi zamišljeni red.

5. Zaključak

Korpus slavonskih usmenih pjesama sadrži bogatstvo tema i motiva te njima obuhvaća cjelokupan ljudski život. Neke od njih progovaraju o manje poznatoj strani nekadašnjeg čovjeka: o njegovim temeljnim psihičkim borbama, njegovoj podsvijesti i postupcima na koje ona utječe. Ljubav i nasilje pripadaju u teme i motive takvih pjesama.

Proučavajući pjesme s odabranim motivom nasilja pokazalo se da je nasilje uvijek usko povezano s ljubavlju, točnije da se pojavljuje isključivo kao odraz narušenih ljubavnih stanja unutar likova. Analiza fenomena nasilja otvara prostor za bolje shvaćanje te povezanosti. S obzirom na vrsne značajke usmene pjesme, nasilje se pojavljuje isključivo u baladama, jer balada već sama po sebi obuhvaća raznolike teme i likove, najčešće tragične, a u pozadini sadržaja koje donosi najčešće nalazimo ljubav, obiteljske odnose i nesretne sudbine te svoju radnju izlažu napetošću i naglim zaokretima. baladom dominiraju velike strasti, izrazita mišljenja i impulzivni karakteri. Motiv nasilja stoga se savršeno uklapa u okvir balade. Najčešći oblik nasilja također je u skladu s obilježjima balade, a to je ubojstvo koje uzrokuje trenutnu smrt, iako se ponekad javlja i u obliku obliku mučenja, sakaćenja itd. Povezanost ljubavi i nasilja otkriva dublju strukturu odnosa među likovima i ne podrazumijeva samo ljubav između muškarca i žene, već i druge oblike ljubavi, kao što su majčinska ljubav, ljubav između braće i sestara i sl. S aspekta nasilja, ta dublja struktura podrazumijeva i uloge koje se pridružuju likovima. Pjesme pokazuju određenu konstantu u odnosu među likovima koji u fabuli sudjeluju u nasilju te samog čina nasilja. Iz tog razloga, likovima se mogu pridružiti određene uloge nastale na temelju tog odnosa. Bez tih uloga, nasilje u baladi se ne može izvršiti. Počinitelj je onaj koji svjesno čini nasilje bilo koje vrste. Trpitelj je onaj kojemu se nasilje čini, dok je posrednik onaj lik koji nagovar druge na nasilje ili ga podržava, ali izravno ne sudjeluju u zločinu.

Pjesme s motivom nasilja nastale su iz čovjekove potrebe da posvjedoči o određenom dijelu svoga (psihičkog) života. Zajednica, u kojoj je takva pjesma dio usmenoknjiževne kulture, zajednička iskustva skuplja i pretače u određene tipove pjesama, stvara određene tipove likova i zaplete, stvarajući na taj način kolektivnu svijest o određenim pojavama unutar zajednice, ali ju s druge strane subjektivizira putem likova u pjesmama, čineći ih tako pristupačnijima pojedincu.Dakle, pjesme s motivom nasilja povezanog s ljubavlju nastali su kao odraz psiholoških kompleksa, a situacije koje donosi pjesma kao odraz ljudske psihe i

rezultat ljudskog ponašanja. Frojdovski mehanizmi, posebice teorija o nagonima, objašnjava psihička stanja na kojima se temelje pjesme s motivom nasilja. Pokretačku snagu u čovjeku Freud je podijelio na dva nagona: seksualni nagon ili nagon eros i nagon ega. Oni pripadaju onom nesvjesnom dijelu naše psihe, a temeljni princip prema kojemu djeluju je izbjegavanje nezadovoljstva i usmjerenost na zadovoljstvo. Promjene u uzajamnom odnosu između nagona donose opipljive posljedice. Upravo te promjene koje snose konkretne posljedice temelj su za razumijevanje motiva nasilja u usmenim pjesmama, jer u većini slučajeva nagonskih zbivanja u čovjeku, nagon predstavlja opasnost za čovjeka, za njega sama, ali i za druge. Nasilje se pojavljuje tada kao eksternalizacija nagonskih zbivanja. Kada u pojedincu dođe do promjene u nagonima, pojedinac trpi određena stanja nezadovoljstva. Takvo nezadovoljstvo za posljedicu može imati nasilje. Pribjegavanje nasilju jedan je vid pokušaja rasterećenja kojem teži svaki nagon, ali ono snosi konkretne posljedice, naprimjer smrt druge osobe. Dakle, usmene pjesme s motivom nasilja svjedoče o takvoj promjeni psihičkog stanja koja eskalira nasiljem kao pokušajem rješavanja te promjene. S obzirom na tu činjenicu, pjesme koje čine građu podijeljene su u tri skupine. Ovisno o tome koja nagonska zbivanja motiviraju nasilje i putem kojih uloga aktantske strukture se to ostvaruje, pjesme se dijele na pjesme u kojima so nasilja dolazi zobg nagonskih zbivanja u nagonu erosa, u kojima nagon ega prevlada nagon erosa te one pjesme u kojima se nagonske promjene odvijaju putem svih triju uloga (počinitelj, trpitelj, posrednik).

U kontekstu folklora te s obzirom na dugo vremensko razdoblje obuhvaćeno zapisima pjesama, možemo reći da su takve pjesme ostvarile svoju funkcionalnost unutar zajednice (omeđene slavonskim geografskim i kulturološkim granicama). U usmenoj književnosti svaka forma ima svoju društvenu svrhu, a pjesme s motivom nasilja ispunjavaju svoju na više razina. Zajednica prenosi iskustva svojih članova u svoje usmene tvorevine i one ne postaju samo odraz stanja, već i sredstvo učenja o određenim pojavama. Ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama postali su tematski i motivski dio usmenih pjesma kako bi se pojedinci mogli lakše nositi s onim što je prisutno, ali nesvjesno, stoga teško objašnjivo. Osim toga, u nekim pjesmama se kroz motive nasilja odražava kolektivni nagon ega koji obuhvaća moralne norme, čineći takve pjesme internaliziranim načinom kontrole ponašanja.

Ljubav i nasilje u slavonskim usmenim pjesmama čine tematsko-motivski sloj koji upućuje na temeljne ljudske psihičke komplekse i nastojanja da se one razriješe, a postojanje takvih pjesama ispunjava višestruku svrhu prema zajednici u kojoj postoje.

6. Prilog 1

Dvě sestre za jednim[15]

Prosio Ivo Anicu,

Neda mu majka Aníce,

Već njemu daje Maricu.

A kad su bili na moru,

Zaiska Mara vodice;

Dajder mi ivo vodíce

Iz tvoje běle ručice.

Ivo Marici govori:

Sagni se Maro na more,

Napi se ladne vodice!

Sagnu se Mara da pije,

Turi ju Ivo u more.

Kada je bila godina,

[15] Topalović, Mato. 1842. *Tamburaši ilirski iliti narodne pěsme ilirske po Slavonii sabrane i izdane Matom Topalovićem. Svežčić I.* Tiskom. Mart. Alojs. Divalda, kr.pov. knjigetišca. Osijek.

Al' ide Ivo punici.

Punica Ivi govori:

Oj Ivo, zete rodjeni!

Šta radi kćerka Marica?

Punice, majko rodjena!

Dosta je Mara zločesta.

Tanko je platno navila,

Mužko je čedo rodila.

Tanko je platno kidljivo,

A mužko čedo plačljivo.

Već pošlji Anu dadilju!

Prevari Ivo punicu,

I dade Anu dadilju.

A kad su bili na moru,

Al' Ana Ivi govori:

Oj Ivo, šurju rodjeni!

Šta s' ono tamo zasjalo,

Ili je sunce il' měsec,

Ili je riba moruna?

Al' Ivo njojzi govori:

Oj Ano moja rodjena!

Niti je sunce ni měsec,

Niti je riba moruna;

Već lěpe Mare očice,

Očice tvoje sestrice!

Zaplaka Ana, pa plače,

Zapěva tužno pa pěva:

Urodi loza vinova,

Porodi jedna dva grozda,

I moja majka dvě kćeri,

Obadvě dade jednome!

Gorom jezde dva Novakovića[16]

Gorom jezde dva Novakovića

bratacЬ Gruio bratcom Datomirom

govorio dête Gruica

Datomiri moi dragi braine

Dalje jaši od menЬ dobra konja

Na te mi se sama sab'lja vadi

[16] *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. 1925. U *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje. Knjiga XII*. Srpska kraljevska akademija. Sr. Karlovci.

erЬ mi ljubišЬ moju vêr'nu ljubu

govorio bratacЬ Datomire

nisam brat'co ni požalio te

ja ne ljubim tvoju vêr'nu ljubu

tvoju ljubu a značicu moju

to ne vêruje dête Gruica

dr'že sab'lju odsêčemu glavu

malo sa tim postajalo vrême

ali gone dva sokola orla

prêbilimu krilo u ramenu

tuži ljuto sur'le or'le ptica

BogЬ t' ubio stara maiko moja

erЬ mi nisi bratca prêrodila

kako maika dva siva sokola

to slušao dête Gruica

što govori ptica sur'le orle

kad e Gruio promislio rêči

onda veli dête Novakovo

jao tužanЬ i žalostanЬ bio

te pogubi brat'ca roćenoga

radi kur've edne ženske glave

pake udari sebe u srdace

mr'tavЬ Gruio pade na zem'licu

onda biše do dva nova groba

dva groba dva Novakovica

Gruičina i Datomirova

Gruio maiki po tiho govori[17]

Gruio maiki po tiho govori

mesi maiko te vite kolače

i vЬii Maiko te zelene ven'ce

jaću sedlatЬ dva naibolih konjah

da ja idem sestrici u pode

skočila Gruičina maika

i mesila te vite kolače

i iz'vila te zelene ven'ce

Gruio sedla dva naiboljah konja

ednoga e čohom porezao

a drugoga onom čistom svilom

koga konjasvilom porezao

toga vodi zetu da pokloni

koga konja čohom porezao

toga konja pod sebega Gruio

odide Gruio sestrici u pode

opaziga Radole vlašiću

[17] Isto.

i kod njega sestra Radulova

govorila sestra Radulova

he Radule moi roćeni braine

pogledaiterЬ nizdo polja rav'na

kakavЬ junakЬ priko polja jezdi

bašЬ e ono Gruio šura tvoi

da radimo Gruju pogubiti

da bi mu konja osvoili

utom Gruio pod dvorove stiže

izišao Radule vlašiću

te pod Gruiom dobre konje prima

sestra primi sab'lju Gruičinu

iziš'la e sestra Gruičina

te sGruicom se licem celiva

i groznom suzom umivala

i ućoše u bêle dvorove

i sêdoše za zlatnu tr'pezu

vino nosi sestra Radulova

i u vino pen'ćeluk metala

vino krade sestra Gruičina

te proliva drugu naliva

pili vino za nedilju danah

ne mogli su Gruiu da opoje

da opoje Gruju da pogube

molila se sestra Gruičina

molila se sestri Radulovoi

znaovice sestro Radulova

iz'nesimi sab'lju Gruičinu

da se sestro sab'lje namilujem

ili e puno devetЬ Mêseci

kako nisam ja brata vidila

zažali se sestra Radulova

te oi dade sab'lju Gruičinu

ljubi sab'lju sestra Gruičina

ona ljubi sab'lju i milova

pakЬ izt'rži sab'lju izakri'ja

te odnese sab'lju na tr'pezu

pakЬ ju dade Grui bratcu svome

uz'mi sab'lju Gruio Mili braiko

uzmi sab'lju u desnicu ruku

mudru pametЬ u junač'ku glavu

evo braiko hoćeš da poginešЬ

drže sablju voivoda Gruica

te Radula odsêkao glavu

kada vidi sestra Radulova

da pobiže u gorni'e čerdake

a sЬ nЬome Gruica voivoda

stanЬ počekai mila pri'o moja

da se pri'o lêpo darujemo

i tvoga sam bratca darovao

pakЬ odsêče njene bêle ruke

pakЬ iz'vede dva naibolja konja

ednoga sebi a drugogЬ sestri

pakЬ odoše svoioi miloi Maiki

i lêpo i dočekala maika

ao Gruio moje milo dête

elЬ te zete lêpo dočekao

esteli se lêpo darovali

daosam mu sker'letnu dolamu

moioi pri'i zlat'ne narukvice

a mene e sestra darovala

moiom glavom i životom

Lêpo pêva za lukom dêvoika[18]

Lêpo pêva za lukom dêvoika

Lêpo pêva čuje se daleko

Sluša ju mum'če izЬ livade

Te govori mum'če neženjeno

[18] Isto.

O dêvoiko draga dušo moja

Ali pêvašь ali mene zovešь

Poslaćuti dobra konja moga

Te mu pleti jasle bosil'kove

I meći mu travu titelinu

A zobiga ječ'mom i pšenicom

A poiga šećer'li šer'betom

Onda veli lêpota dêvoika

Dušo moja mum'če neženjeno

Ako konicь doće brezь konьika

Oplestiću mu jasle jadikove

Metaćumu travu čemeriku

Zobićuga gluljem i kukuljem

A poiti jadom i čemerom

Kad to čulo mum'če neženjeno

onь oprav'lja i sebe i konja

pakь odide dêvoikinu dvoru

daleko ga draga ugledala

i malo bliže prid njegь izšetala

pod nime dobra konja primala

pod nim ljubi konja meću oči

konja vode u podrume nove

a dragoga gore u čerdake

konju plete jasle posil'kove

i mećemu travu titelinu

i zobi ga ječ'mom i pšenicom

a poiga šećer'li šer'betom

dragom nosi vino i raki'ju

a kada se ponapila vina

govorila lêpa dêvoika

dušo moja mum'če neženjeno

kakavЬ hadetЬ u toi vašoi zem'li'i

u našoi zem'li dobarЬ e hadetЬ

koi skim pie onЬ i sonim spava

govorilo mum'če neženjeno

dušo moja lêpa dêvoiko

u našoi zem'li boli'i hadetЬ

gdino mum'ci piju ladno vino

onde tak've kur've ne doidu

to dêvoiki vr'lo žao bilo

pakЬ odide dole u podrume

konju plete jasle jadikove

a meće mu travu čemeriku

i zobi ga gluljem i kukuljem

a poiga jadom i čemerom

a dragomu nosi ladno vino

polakЬ vina polakЬ jeda meće

konicЬ cer'če u novu podrumu

a njenЬ dragi gore u čerdaku

Majka Maru za Ivana dala[19]

Majka Maru za Ivana dala,

uj'tru dala, uveče s' kajala

što je Maru za Ivana dala,

jer je Ivo velik lumpadžija:

do po noći s Turci vino pije,

od po noći šerbet i rakiju –

pa on ide svojoj miloj Mari:

»Mila Maro otvori mi vrata!«

Skoči Mara u tankoj košulji,

al' to ivi nije pravo bilo

što nij' Mara u zelenoj svili,

i on trže noža iza pasa

i udari maru po srdašcu.

Kako ju je lako udario,

sa crnom ju zemljom sastavio.

[19] Vinkešević, Josip. 1989. *Narodni plesovi Đakovštine*. Kulturno-umjetničko društvo "Gorjanac". Gorjani i Zagreb.

Piše Mara svojoj miloj miloj majci:

»Šalji, majko, tri tanke košulje!

U prvoj ću noću prenoćiti,

u drugoj ću bolu bolovati,

u trećoj ću dušu ispustiti.«

To izusti i dušicu pusti.

Poruči uina Pr'vana[20]

poruči uina Pr'vana

da doide TotorЬ da doide

da mi na gosti posviri

Totoru maika govori

te idi sine Totore

tvoja je uina hubava

a ujacЬ tie pegri'ja

pegri'ja i geskan'či'ja

TotorЬ se maiki ne sluša

veće se lêpo premeni

pakЬ uze tan'ku tafaru

odide uini u gostu

[20] *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. 1925. U *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje. Knjiga XII*. Srpska kraljevska akademija. Sr. Karlovci.

svirao TotorЬ tri dan'ka

tri dan'ka i za tri noći

dok'le e gostu gostio

i svoje goste častio

kad e bio treći danakЬ

i raziš'la se sva gosta

TotorЬ kod uina osta

uina mu grave muzaše

TotorЬ oi teol'ce lučaše

pakЬ uini tiho tumaše

uinoile mila uino

što jedem uino i pi'em

za srdce mi se ne fata

a zašto more Totore

za tebe uino za tebe

za tvoje sitno hodeni'e

za tvoje sitno tumani'e

za tvoje mlado gledani'e

za tvoje pole šareni'e

za tvoi kal'ci pr'čani

za povezeno čarapi'e

za raztrešeni skulufi

za raz'rećjena vidica

za narećjena lezica

uina Totoru govori

Muči si More Totore

da tebe uiko ne čuje

ilЬ tie uiko pegri'ja

pegri'ja i geskan'či'ja

toga e uiko začuo

pakЬ doide uiko Totoru

hodi Totore na čerdakЬ

da se ti vina napiešЬ

odide Totore na čerdakЬ

uze uiko zlatЬ kondirЬ

nasuo vina cervena

napi'ja mladu Totoru

zdravica more Totore

u tvoje i u uinino

ilЬ uinu vr'lo miluješЬ

za njeno sitno hodeni'je etc.

pakЬ poterže zlatЬ kondirЬ

udri Totoru meću oči

to tebi more Totore

volim te mrt'va gledati

i tvoju da plače maiku

nego da gledim Totore da ti ljubišЬ Pr'vanu

tu doide maika Totora

Totore sine Totore

neli ti maika tumaše

ne idi uini u kuću

ti nekti maiku slušati

većЬ iz'gubi glavu svoju

Povraćena sestra[21]

Knjigu piše Ivanova ljuba,

Pa je šalje bratu jedinome:

»Boraj tebi, moj jedini brajko!

Ovo ima devet godin' dana,

Kako jesam za Ivanom mlada.

Nit sam s njime večer večerala,

Nit sam s njime riječ govorila,

Nit sam tavnu noćcu noćevala.« -

Kad je bratac r'ječi razumio,

On uzjaši na vrana konjica,

Pa ide seji pred dvorove.

[21] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

Kad je došo pred sejine dvore,

On zavika grlom glasovitim:

»Otvor' dvore, božji nevjerniče!

Daj mi moju na povrate seju!

Ako li ih otvoriti ne ćeš,

Preko ću ti zida preskočiti,

Dvore ću ti ognjem zapaliti,

Tebe mlada glavom rastaviti.« -

Iz dvora se nitko ne odjavlja,

Sam' njegova jedina sestrica:

»Boraj tebi, moj brate jedini!

Davno bi ti dvore otvorila,

Al je moje privezao ruke.«

Kad je bratac riječi razumio,

Preko mu je zida preskočio,

Majku mu je konjem pogazio,

Dvore mu je ognjem zapalio,

Njega mlada glavom rastavio.

On uzima sestru jedinicu,

Pa je vodi dvoru bijelome.

Al govori stara mila majka:

»Što učini, moj jedini sine?«

A on njoj tiho odgovara:

»Ne budal, moja mila majko!

Ovo j' moja jedina sestrica,

Odvedena u srebru i zlatu,

Povraćena u crnome platnu.« -

Sadio Pavle vinograd[22]

Sadio Pavle vinograd, vinograd.

Sve bilom lozom vinovom.

Rodila loza dva grozda,

ranila majka dvi 'ćeri.

Prvoj je ime Anica,

drugoj je ime Marica.

Zaprosi Ivo Maricu,

ne dade majka Marice,

Već ona daje Anicu.

Ana je malo starija,

više je ruva složila.

Uze ju Ivo za ruku,

za njenu ruku desnicu.

[22] Ferić, Mihael. 1997. *Pjesme moje u knjigama stoje: hrvatske pučke pjesme, plesovi i poskočice brodskog Posavlja*. Matica hrvatska. Ogranak Slavonski Brod. Slavonski Brod.

Kada su došli do mora,

al' Ana Ivi govori:

»Oj Ivo, dušo i srce,

pila bi 'ladne vodice.«

Sagnij je Ano nad more,

turi ju Ivo u more.

Kada je prošla godina,

vrati se Ivo punici:

»Punice, majko rođena,

Ana je čedo rodila,

dajte nam Maru dadilju.«

Uze ju Ivo za ruku,

za njenu ruku desnicu.

Kada su došli do mora:

»Oj Ivo, svače rođeni,

što se no more leluja?

Ili su brodski alasi,

ili su morski talasi? «

»Niti su brodski alasi,

niti su morski talasi,

već tvoja seka Anica.«

Sestra otrovnica[23]

Sunce zadje za dvije planine

Dodje Ivo medj dvije Vlainje.

Jednu ljubi, druge mu se ne će.

Al govori tanana Vlainja:

»Ljubi mene, prelijepi Ivo!«

»»Ne ću tebe, tanana Vlainjo,

Jer ti imaš brata jogunasta;

Kada bi se ponapio vina,

On bi mene mladjana ubio««.

Ona ide u goru zelenu,

Ona hvata zmiju jedovitu;

Polak čaše jada uhvatila,

Pa je nosi svom bratu jedinom:

»Nuder, brate, ponapi se vina!«

»»Deder, sejo, ti si postarija!««

»Hvala, brate, već sam se napila«.

Uze bratac, ponapi se vina:

Kad se napi, uma' mrtav pade.

Ona ide prelijepom Ivi,

[23] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

Pa govori prelijepom Ivi:

»Ljubi mene, prelijepi Ivo!

Ja sam svoga brata otrovala«.

»»Ne ću tebe, tanana Vlainjo!

Ti si svoga braca otrovala,

I mene bi, mladjana junaka««.

Sestrine oči u moru[24]

Rodila loza dva grozda,

Hranila majka dvi kćeri:

Jednoj je ime Anica,

drugoj je ime Marica.

Prosio Ivo Maricu,

Ne da mu majka Maricu,

Već daje seku Anicu.

Kada su došli na morje,

Zaiska Ana vodice:

»Dodaj mi, Ivo, vodice.

Iz tvoje b'jele ručice!«

Govori Ivo Anici:

»Savi se, Ano, u morje,

Napi se hladne vodice!«

[24] Isto.

savi se Ana u morje,

Da pije hladne vodice;

Turi ju Ivo u more,

Napi se Ane vodice.

A kad je prošla godina,

Al ide Ivo punici.

Pitala Ivu punica:

»Što radi seka Anica?«

»»Kada me pitaš, kazat ću.

Bilo je platno navrgla,

Muško je čedo rodila;

Bilo je platno trgljivo,

Muško je čedo plačljivo.

Poslala mene po Maru,

Da bude Mara dadilja««.

Dade mu baba Maricu.

A kad su došli na morje,

Zasja se nešto u morju.

Pitala svaja Marica:

»Šta se to zasja u morju?

Ili je sunce il mjesec,

Ili je riba moruna,

Ili je burma zlaćena?«

Govori Ivo Marici:

»Niti je sunce nit mjesec,

Niti je riba moruna,

Niti je burma zlaćena,

Već tvoje seke očice«.

To čula seka Marica,

Skočila Mara u morje:

Kad nema seke Anice,

Nek nema ni nje, Marice!

U Ivanišević[25] (iz Svinjara na Savi, br. 1.), gurne Ivo Maricu u more, jer ju nije ljubio, a prosio je Anicu, koju mu mati nije dala. On se vraća punici tražeći od nje, da mu dade za dadilju drugu kćer. Kad su došli do mora, zapita Anica svoga svâka: što se to more leluja? Da nije moruna ili zvijezda danica, a on joj odgovara: »Tvojas sestra Marica.« -

U Zdjelarevića (iz Sibinja kraj Broda, od bake Reze Topalović, br. 75.), Ivo prosi Anicu, a majka mu daje Maricu, koju on turi u more, pa se vrati punici, da pošalje Marici Anicu kao dadilju, jer je Marica tobože rodila muško čedo, a tanko je je platno trgljivo, muško je čedo plačljivo« (kao u Petričevićevoj Vinkovačkoj pjesmi).

Kad je Anica vidjela sestrinu »rekljicu« u moru, zaplače:

Urodila loza Ivanova,

Na njoj bila dva grozda zelena!

I oba Ivan otkide.

[25] Isto.

Vojno pijanica[26]

Majka Maru za Ivana dala;

Sinoć dala, jutros se kajala,

Što je Maru za Ivana dala,

Jer je Ivan turska pijanica.

Do ponoći s turci vino pije,

Od ponoći bermet i rakiju,

Kad prid zoru, bj'elom ide dvoru.

Na zlo Mara Ivu naučila,

Svaku večer lučem čekajući.

Jednu večer ne dočeka Mara.

To je Ivi vrlo žao bilo.

Na oboru oborio vrata,

Na čardaku stavio vrata.

Kad je došo do lijepe Mare,

On uzima nože od pojasa,

I udara Maru u srdašce.

Kad u jutro bj'eli dan svanuo,

Ivo se je s vinom rastavio;

Njegova mu na um pala ljuba,

Pa on ide u gornje čardake,

Te on svojoj govorio Mari:

[26] Isto.

»Dušo Maro, moje srce drago!

Bi l' mi mogla preboljeti rane,

Da ja param tanane rukave,

Da ja sestrim po gorici vile,

Da ti beru svakojako bilje?«

Ne čin' kvara, ne deri rukava!

Ne ber' bilja, ne dangubi dana!

Ne mogu ti preboljeti rane,

Već mi zovi na blagoslov majku!«

To je Ivo za Boga primio,

Pa on ide staroj miloj majki,

Pa govori staroj miloj majki:

»Ajde, majko, Mari na blagoslov!«

Al govori stara mila majka:

»Što je Mari, žalosna joj majka:

Sinoć sa mnom na vodici bila.

I meni je vode zagrabila?«

Ide s Ivom do Ivina dvora.

Kad je došla Mari na čardake,

Ciknu majko kano ljuta zmija:

»O, Marice, kćeri jedinice!

Što je tebi, da od Boga nadješ?

Jesu l' rane od Boga poslane,

Il su rane od Ivana tvoga?« -

Al govori prelijepa Mara:

»Nisu rane od Ivana moga,

Već su rane od Boga poslane.

Kroji Ivi dugo i široko,

Kao što si i dosada, majko!«

To izusti, i dušicu pusti.

U Borkovića[27] (iz Požege, br.1.) nalazi se pjesma koja je najbliža Kušmiševoj štampanoj. Mara sam brani svoga pijanicu pred majkom: »nema lišca bez crvena vinca!« Ona ga takodjer na zlo naučila, dočekujući ga svaku večer sa svijećom, a samo ga ga jednu noć nije dočekala, jer ju je zub zabolio. Zato Ivo preskoči na oboru vrata, istavi vrata načardaku, te izbije Maru, da joj sve »krvca kroz rukave frca«. A, kad se u jutro »rastavio s vinom«, pita Maru, da li bi trebao ljekare dozvati i brati bilje. Ona mu odgovara, da ne treba, jer ne će preboljeti ranâ, nego nekaode samo po njenu mater, da joj donese blagoslov. Kad je mati došla, reče joj kći, da joj nisu rane od ive, nego »od Boga velikoga« i umre.

U Ivana Ivaniševića (br. 21.) ima pjesma iz Svinjara u Slavoniji, u kojoj pijanica Ivo, dolazeći o ponoći iz mehane, bije svoju ljubu.

Ne bije ju, s čim se ljube biju,

Već ju bije zlatnim buzdovanom.

S buzdovana perje opadalo,

U Marina pleće zapadalo,

Tu se grdne rane otvorile.

U Damića (iz Sibinja kraj Broda, br 498.) govori se opet kao gotovo redovno u svi pjesmama ovoga motiva o pijanici Ivi i ljubi mu Mari. Kad je došao po ponoći kući,

[27] Isto.

Lipo ga je dočekala Mara

Sjajnom svićom i bokalom vina,

Al on ne će ni da gleda, nego je udara nožem o pojasu, iznoseći čedo.

7. Prilog 2

Bolje krvnica nego mati i svekrvica[28]

Ivo kosi zelenu livadu

jednom kosom tri odkosa kosi.

Jedan odkos trave diteljine,

drugi odkos smilja i kovilja, treći odkos ružice rumene.

Poručuje Seljanine Ivo,

poručuje staroj miloj majki:

"Oj starice, moja mila majko,

ne šalji mi po dadilji ručka,

već po Jeli sestrici jedinoj."

Ni mu slala stara mila mjka,

ni mu slala po dadilji ručka,

već po Jeli sestrici jedinoj.

Side Ivo ručak ručevati,

a Jelica lice umivati.

Al' govori Seljanine Ivo:

"Oj Jelice, moja seko draga

što umivaš svoje bilo lice,

[28] Pavlinović, Mihovil. 2007.-2008. *Hrvatske narodne pjesme*. *Knjiga I.* Književni krug. Split.

kad je lice i od sebe bilo?

Grihota je moja seko draga,

grihota je da ga tudjin ljubi,

daj ga, seko, da ga ja poljubim!"

Al' govori sestrica Jelica:

"To iz tebe, moj bratac jedini,

to iz tebe vila progovara."

"Nije vila, moja seko draga,

nije vila, već si bratcu mila."

Misli Ivo da nitko ne sluša,

al' slušala stara mila majka,

to slušala za jelom zelenom,

zakla Ivu kano janje mlado,

a Jelinu kano košuticu.

Dva su groba uzporedu pala

kroz zemlju jim ruke sastavljala.

Iz Jelene zelen bor nikao

a iz Ive zelena borika,

Bog pustio zelenu koprivu

pa razstavlja bora i boriku.

Otočka pjesma iste sabiračice[29] (Klotilda Kučera) (br. 139.) kolje i brata Alu i sestru Ajkunu. – Isto tako i brodska (br. 231.) Majka

Zakla Jelu kano košuticu,

A Marjana kano i jelena.

Onda kleče, pa molitvu reče,

»Fala Bogu i svetoj Mariji,

Kad ja nisam Marjanu punica,

A Jelici svekrvica!

U Kušmiša (iz Rođdanika kraj Rajića u Novskom kotaru, od Kate Kulić, br. 105.), ubija majka samo kćer dodajući:

Volim zvat se majka zaklanica,

Neg se zvati majka i punica.

[29] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

Boreta i dva brata[30]

Luka Ilić (II., br.68., stih. 178) slušao je od nekog slijepca u Podgoraču pjesmu: »Boreta i dva brata«, koja je gotovo istoga tipa s prvom Glavićevom pjesmom. – Udovici Marti dojadilo udovanje, pa je svaki dan po polju šetala, dok joj nije došao Boreta vojvoda. On hoće da je obljubi na polju, ali se ona ne da, nego mu se nudi za vjernu ljubovcu. Boreta bi je pohodio na njenom čardaku, ali se boji njenih sinova, Ivana i Marijana. Udovica Marta stane ga miriti, te mu obeća, da će se učiniti bolesnom i djecu poslati na vodu, gdje će ih Boreta moći lako rastaviti s glavom. Mati ih šalje po vodu bez oružja, jer, veli, da od one vode, koja se donosi pod oružjem, ne može biti lijeka. Ali dosjetljiva sestra mladih junaka dodaje braći oružje kroz prozor. – Kad su došli na vodu, stade Ivo za Jelu, a Marijan će da zahvati vodu:

Al eto ti Boreta vojvoda.

Kako ide, Marjanu govori:

»Skidaj s sebe zlaćene ječerme,

Da ti krvca ječerme ne kvasi!«

Marijan to učini, a onda morade isto tako skinuti i košulju, a u to puče Ivina puška iza jele,

I pogodi Boretu vojvodu

U obličje, gdi kalpak domiče,

Gdi junaku melem ne trebuje;

Čelo puče, oči iskočiše,

Junak pade u zelenu travu,

I to baš na isto mjesto, gdje je pao Marijanov i Ivanov babo od desnice Boretine. Nato mu odsjekoše glavu i podjođe kući. Kad su došli do bijelih dvora, al njihova bolesnica-majka sakupila kolo i u njemu stala pripijevati:

[30] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

»Mili Bože i mila Marijo!

Dat ćete mi Boretu vojvodu,

Koj će donit Ivanovu glavu,

Ivanovu, a i Marjanovu.« -

»Ne budali, moja mila majko!

Ako Bog da i sreća junačka,

Dojti će mi dva mila brajana,

I donit će Boretinu glavu.« -

Otp'jeva joj mladjana sestrica:

Još je ona u riječi bila, al eto ti braće s glavom Boretinom, koju baciše pred majkine noge:

Oj, starice, na milosti majko!

Evo tebi zelena jabuka,

Samo što je malko nagrižena!

A da im nije od Boga grihota, a od ljudi velika sramota, i njoj bi odsjekli glavu, pa je tako vjenčali s Boretom... Kad je razabrala »nesretnica-majka«, od stida je na zemlju pala i Bogu dušu dala. Ali tako biva svakom. Tko pod drugim crnu zemlju kopa: sam sebi kopa »grobje i nadgrobje«.

Onda bilo, sad se spominjalo,

I majkama svima kazivalo.

Andrić u dodacima (*Ženske pjesme*) donosi još nekoliko inačica, bez većih razlika (Vrpolje, Oriovac, Rođdanik kraj Rajića i Otok) (op.a.).

Dêver i snašica[31]

Žito žanje dêver i snašica,

Dêver žanje, a snašica veže.

[31]Topalović, Mato. 1842. *Tamburaši ilirski iliti narodne pěsme ilirske po Slavonii sabrane i izdane Matom Topalovićem. Svežčić I.* Tiskom. Mart. Alojs. Divalda, kr.pov. knjigetišca. Osijek.

Snah dêveru tiho govorila:

Oj! dêvere moj zlaćen perstene!

Jeli kruto dêvojačko snoplje?

Dêver snahi tiho odgovara:

A kakva si žalosna dêvojka!

Evo danas devet godin' danah,

Kako ljubiš Pavla braca moga.

Snah dêveru opet govorila:

Oj! dêvere moj zlačen perstene,

Još ti nisam brata poljubila!

Već ga ljubi Mara podunavka.

Dêver snahi na samu govori:

Muči snaho, da to laže nebude!

Snah dêveru svomu odgovora:

Ako li se tome nevêruješ,

Ajde samnom na gornje čardake.

Kad je bilo večer večerati,

Al' govori dêverak rodjeni;

Idi brate s'konjma na čaire,

Jer bo sam se jako umorio,

Žito žanjuć, i snoplje vezajuć.

I odoše na gornje čardake,

Dêver leže u mehku ložnicu,

A snašica na cernu zemljicu.

Kad je noći oko polunoći,

Ali ide Mara podunavka.

Kurvo kučko mlada Pavlovica,

Pa otvori na čardaku vrata,

Ona ide mekanoj ložnici,

Ona ljubi Pavla gospodara,

A on njojzi nista negovori,

Govori mu Mara podunavka:

Šta si mi se razserdio Pavle?

Ali skoči dêverak rodjeni,

I uzima trostruku kandžiu,

Pa on bije Maru podunavku,

Cerna kervca kroz košulju fèrca.

Al' govori Mara podunavka:

Nisam došla da ti braca ljubim,

Već sam dosla da vezak začimam.

Kurvo kučko Maro podunavko!

U pol noći vez se nepočima,

Već počiva svatko kod svog doma,

Kod svog doma, a kod svoga druga,

Već se gerli tko je za gerlenje,

A miluje svatko sa svojime!

Golub guče na jeli zelenoj[32]

Golub guče na jeli zelenoj,

Golubica u travi zelenoj,

Golub gugće golubica neće,

Al' govori golub golubici:

Gugći, gugći golubice moja!

Sutra ćemo na ti polje ravno,

Zobat ćemo bêlicu pšenicu,

Što j' posio bratac i sestrica,

A požeo dêver i snašica.

Al' je dêver snaši govorio:

Borat' tebi moja snašo draga!

Koja snaša stobom dovedena,

Svaka j' čedo na konja popela,

A ti snašo ni na bêlo krilo,

Il' je s' tebe, il' je s ' brata moga?

[32] Isto.

Njemu snaša lêpo odgovara:

Moj dêvere, moj zlatni pèrstene;

Nije s' mene, već je s' brata tvoga,

Kad u večer tavna noćca dojde,

Tvoj brat legne iz sela s' dêvojkom,

Oni legnu u meku ložnicu,

A ja sam na cèrnu zemljicu.

Dêver svojoj snaši govorio:

Kada projde ladjena večera

Poslat ć' Ivu s ' konjmi u livadu,

Ja ću pako u meku ložnicu,

Neka dojde liepa dêvojka,

Ako dojde više dojti neće. –

Kad je prošlo san-večerno doba,

Ali ide lêpota dêvojka,

Na ruci joj devet perstenovah,

Pa sve devet udara u vrata:

ustaj Ivo otvori mi vrata!

Nema Ive da otvori vrata,

Usta dêver otvori joj vrata,

Kako ju je lahko udario

Taki joj je glavu očalio.

Leteć joj je govorila glava:

Bog ubio svaku onu drugu

Koja ljubi tudja ljubjenika,

A nečeka svoga sudjenika!

ŠatorЬ penje NovakovićЬ Gruio[33]

ŠatorЬ penje NovakovićЬ Gruio

na lêpu polju Trinapolju

samo svoiom ljubom Ańćeli'om

i snejakim sinom Stipanom

kad e Gruio razapeo šatorЬ

side Gruio pod bêli šatorЬ

te se malo ponapio vina

pakЬ govori NovakovićЬ Gruio

[33] *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. 1925. U *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje. Knjiga XII*. Srpska kraljevska akademija. Sr. Karlovci.

An'ćeli'ja moja vêr'na ljuba

evo mie sanak salomio

ti meni malo počuvai straže

hoću leći malo pospavati

bogЬ će dti daće dobro biti

to njega ljuba poslušala

leži Gruio pospavati malo

malo satim postajalo vrême

ali idu tri mlada Tur'čina

od lêpa mêsta Trinapolja

pakЬ i gledao dête Stipane

te govori svoioi miloi maiki

budi maiko Gruicu babaika

eno isu tri Tur'čina mlada

onda veli ljuba Gruičina

ne budali dête Stipane

nisu to mlada tri Tur'čina

veće ono tvoja tri ujaka

tri ujaka tri Novakovića

doćoše Tur'ci do šatora

govorili Tur'ci Trinapol'ci

boži'ja pomoćЬ Ańeli'ja ljubo

An'ćeli'ja ljubo Gruičina

kamo tebi dête Gruica

onda veli ljuba Anćeli'ja

evo spava Gruio pod šatorom

hodge te mu savežite ruke

volim ljubiti Tur'ke tri –

nego aiduka po gori zelenoi

onda vele tri Tur'čina mlada

nesmi'jemo ljuba Gruičina

nesmi'emo mi doći Gruici

Gruica je ljuta ačami'ja

ti Gruici sama veži ruke

to teško ljuba dočekala

pakЬ uzima kanapЬ i litara

te Gruici ruke sve vezala

dodioše Tur'ci Tri napol'ci

dodioše pod bêli šatorЬ

oštЬ Grui već'ma ruke vežu

oni vežu trostrukom litarom

pakЬ onda Gruju probudiše

pakЬ sidoše piti ladno vino

piju vina a ljubu mu ljube

bašЬ na oči NovakovićЬ Gruje

a onЬ sedi svezanЬ pod šatorom

napišese Tuci Trinapol'ci

i opiše kao pomamiše

a pospaše kao i pomrêše

onda veli NovakovićЬ Gruio

O moi sin'ko nejaki Stipane

ti ukradi nože od matere

od njegova svilena pojasa

te ti reži na babi litare

i odide dête Stipane

odide svoioi dragoi Maiki

te onЬ vadi nože od pojasa

alЬ ne može rukom da izvadi

onda veli NovakovićЬ Gruio

uz'mi sin'ko subom nejaki'em

to njega StipanЬ poslušao

i onЬ uze noža svoiom subim

i onЬ bio nožЬ iz'vadio

pakЬ doide svomu babaiku

pakЬ mu reži na ruke litare

i onЬ babu bio porezao

porezao po desnici ruci

onda cr'na krv'ca udarila

prepade se nejaki Stipane

kad e cer'nu krv'cu ugledao

bacio nožЬ u travu zelenu

onda veli NovakovićЬ Gruo

neboimi se dête Stipane

nisi sin'ko mene porezao

izЬ litara cer'na krv'ca suri

onda uze dête Stipane

uze nožЬ izЬ trave zelene

paki reži na babi litare

koliko reži dête Stipane

to Gruica snagom većma razter'kuje

a kad babe oprosti ruke

onda uze NovakovićЬ Gruio

onda uze svoju prit'ku sab'lju

te posêče tri mlada Turčina

od lêpa polja Trinapolja

pakЬ probudi ljubu An'ćeli'ju

kamo tebi Tur'ci Trinpolci

koi su tebe obljubili Turci

na oči Novakovića Gruija

ili volišЬ moja vêr'na ljubo

ili volišЬ svêću svêtati

od svečera do bêla svêta

ilЬ volišЬ služiti ruinom vinom

od svečera do bêla svêta

odgovara ljuba An'ćeli'ja

ne volim tebi Gruico dragi

ne volim tebi služitЬ vinom

veće da ti svêću svêtim

od svečera do bêla dan'ka

i odide NovakovićЬ Gruio

onЬ odide u goru zelenu

i onЬ bie ljubu An'ćeli'ju

onЬ ju bije kamčiom dvostrukom

susrêo ga babaika Novače

svoiom pobrom deli Radivojem

onda veli njemu strinЬ Novače

'O moi sin'ko dête Gruica

takoli se bie vêrna ljuba

onda veli dête Gruica

ne budali moi star'če Novače

oštЬ nie boja ni vidila

pakЬ odide u goru zelenu

pakЬ razape bêla šatora

i saće nêmu žar'ka sun'ce

izkopa jamu do pojasa

onda meće ljubu Anćeli'ju

namazao prahom i sum'porom

pak' užeže kose na glavi

pakЬ sedi piti ladno vino

od svečera do bêla svêta

Tužila e Pula udovica[34]

Tužila e Pula udovica

Bosanskomu paši kod kolêna

Gsne paše bosan'li'ja

Jasam mlada ja bise udala

alЬ ne smêemЬ od sina Bećira

ovêsimi dête Bećira

daću tebi tri tovara bl'ga

u Bećirê sestre milostive

te se mole paši kod kolêna

na milosti paša gsne

ne ovesi braina Bećira

daćemo ti tri tovara bl'ga

i daćemo ti sini'ja od zlata

i bêlo ruo dêvojač'ko

na to se paša smilovao

[34] Isto.

i ne ovesi dête Bećira

većЬ uzeo tri tovara bl'ga

i uzeo sini'ja od zlata

a dêvoikamЬ ruho poklonio

pak doveo Pulu udovicu

zatvorio u bêlu kulu

šnim zatvara triestЬ janičara

janičara sve dobi junakah

koi svoje ljube neimaju

ljubili ju za tri bêla danka

kad četver'ti osvanuo danakЬ

onda pusti tur'ke janičare

a ostala Pula udovica

onda u kuli dušu pustila

Tužilo dvanaistЬ sužanah[35]

Tužilo dvanaistЬ sužanah

U bêlu gradu Slankamenu

U tavnica pana Iš'pana

Meću nima PomorovacЬ TotorЬ

Te onЬ ponaivećma junakЬ tuži

Govorio gsne pane

[35] Isto.

O moi sužne Pomorovče TotorЬ

Što ti junakЬ ponaiveće tužišЬ

Koja tebi golema nevolja

Govorio PomorovacЬ TotorЬ

Na milosti gsne pane

Evo mie težka muka dodi'jala

Doidu mi knige sa knigama

Od mojega dvora bêloga

Od starice od Matere moje

Udaje se moja vêrna ljuba

Da bi za koga ne bi ni žalio

većЬ za m moga slugu Bogosola

koga samЬ junakЬ odranio

kod kolino kakono i sina

većЬ te molim gsne dragi

pusti mene na vêru junač'ku

da odidem do dvora bêla

da pogubim i slugu i ljubu

na tomu se pane smilovao

i pustio na junač'ku vêru

na poruka boga velikoga

i odide TotorЬ dvoru bêlu

a kad e bio u dvoru bêlom

alЬ u dvoru golemo veseli'je

bub'nje biju svirale sviraju

i puccaju te puš'ke svatovske

ali stala maika Totorova

na studenЬ se kamenЬ naslonila

ljuto tuži do b'ga se čuje

knoi doide ponevoljenЬ sužanЬ

viš'njega boga nazivao

boži'ja pomoćЬ maika Totorova

kojelie golemo veseli'e

u bêlu dvoru Totorovu

onda veli maika Totorova

dasi zdravo ponevoljanЬ sužanЬ

nisili tućo izЬ dakeko

od bêla grada Slan'kamena

nisilЬ vidio mojega Totora

onda veli ponevoljenЬ sužanЬ

tako ti boga maika Totorova

sTotorom samЬ u tavnici bio

TotorЬ tie junakЬ preminuo

U tavnici na kriocu momu

Svoiom samЬ ga rukom sahranio

I u cernu zem'lju ukopao

A kad čula maika Totorova

Udarala sobom u mramor'je

Knoi pristupa ljuba Totorova

Udara ju naal'čom i papučomЬ

Idi odkle Ori'jač'ko kolêno

Ver'lo ti žališЬ ednogЬ Ori'jatnina

Onda veli ponevoljen sužanЬ

Ne moi tako draga znao moja

Nie TotorЬ Ori'jač'ko kolêno

Veće TotorЬ junač'ko kolêno

Onda veli Maika Totorova

Donesi mi znao čašu vina

Da napoim ponevol'n sužna

Za dušicu mojega Totora

Onda veli ljuba Totorova

Idi odkle Ori'jač'ko kolêno

Nie ovo vino kupovano

Za dušicu tvojega Totora

većЬ za zdravi'e mojega Bogosola

a kad čula Maika Totorova

uzela sužna za bêlu ruku

hodi tuco sam'nom mećЬ svatove

tese napi zadovolje vina

i odide sužanЬ mećЬ svatove

svaki mu da po dobrodošlicu

alЬ ne daje mladi ćuvegi'ja

većЬ govori mladi ćuvegi'ja

davori tuco da naćešЬ od boga

da vr'lo ti piešЬ ladno vino

kasno ćešЬ se odužiti duga

onda veli ponevoljenЬ sužanЬ

ako bogЬ da mladi ćuvegi'ja

tićešЬ mene odužiti duga

svatovise ponapili vina

ne more se dosetiti nitko

što govori ponevoljenЬ sužanЬ

onda sine sužanЬ mećЬ svatove

te razgleda sužanЬ oko sebe

te ugleda sab'lju na duaru

pakЬ govori ponevoljenЬ sužan

ona sab'lja pobratima moga

donesi mi draga znao moja

da ju gledam eli dobra kova

kad to čula ljuba Totorova

donela e sab'lju sa duara

pakЬ ju ne da ponevol'nu szžnu

veće daje svomu Bogosolu

vadi sab'lju mladi ćuvegi'ja

ne da mu se da iz'vadi sab'lja

odde sab'lja do vên'čana kuma

a od kuma do ručnogЬ dêvera

od dêvera od ruke do ruke

po dva vade a po troice der'že

niktomu se izvaditi ne da

a kad sab'lja do Totora doide

TotorЬ der'ži sab'lju priko krila

Pake stade junakЬ popêvati

Vila gnizdo ptica lastavica

Ošte gnizdo nadovila nie

alЬ doleti soko izЬ daleka

razobori gnizdo lastavici

svatovi se ponapili vina

ne more se dosetiti nitko

što govori ponevoljanЬ sužanЬ

u ruci mu čaša vina bila

te govori ponevoljenЬ sužanЬ

eli testirЬ gospodo svatovi

eli testirЬ znai čašu dati

testirЬ e tebi znai čašu dati

dade čašu ponevoljenЬ sužanЬ

izpie čašu ljuba Totorova

a u čaši bur'ma pozlaćena

upisano ime Totorovo

kad je zgleda ljuba Totorova

oborila sebi u nêdar'ca

proli suze nizЬ bêlo lice

vadi sab'lju ponevoljenЬ sužanЬ

te udara mlada ćuvegi'ju

po per'činu i po arak'činu

dve ga pole na tr'pezu pale

učinise ganilukЬ na vrata

po dva ozdolЬ a oz'gorЬ četiri

sve e TotorЬ umirio lêpo

posadio redom za terpezom

počekaite gospoda svatovi

svihu ću vas u knigu spisati

vićetemi za svêdoč'bu biti

naipre piše kuma pakЬ dêvera

a nevêr'nu ljubu namazao

namazao prahom i katranom

užeže kose na verhЬ glave

ona svêti TotorЬ knigu piše

i svatovi pi'ju ladno vino

posla knigu gsnu panu

gleda knigu gsne pane

knigu gleda drugu odpisuje

aferim junakЬ Pomorovče TotorЬ

kad si junakЬ tako učinio

pogubio i slugu i ljubu

na častЬ tebi dugovani'e

Večericu večerao Mar'ko[36]

Večericu večerao Mar'ko

A kad bilo opo večere

Onda se nasmijao Mar'ko

Onda Mar'ku govorila maika

Što se smiešЬ kraljeviće Mar'ko

ilЬ se smiešЬ ti našom večerom

ilЬ se smiesЬ moiom starosti'ju

onda veli kraljeviće Mar'ko

ja ne smiemЬ ti tvoje starosti

nitse smiem našoj večerici

većЬ se smiem stara maiko moja

erЬ maiko nosišЬ cer'no pod bêlom

[36] Isto.

onda veli maika kraljevića

ne starai se moi kraljevićЬ Mar'ko

štono ja nosimЬ cer'no pod bêlom

većЬ starai se svoiom vêrnom ljubom

erЬ odide ljuba po zlu putu

i ljubi ju Tuka Sen'koviću

i ako tomu ne vêruiešЬ

spravi sin'ko večeru gdsku

pakЬ zovi gsdu na večeru

i gsdu i gospodičice

alЬ ne zovi Tuku Sen'kovića

sama će ljuba osêtitise

ona će zvatiga na večeru

i Mar'ko e Maiku poslušao

i spravio gdsku večeru

i zvao gsdu na večeru

i gsdu i mlade gsdičice

alЬ ne zove Tuku Sen'kovića

i gsda doš'la na večeru

alЬ neima Tuke Sen'kovića

pakЬ govori ljuba kraljevića

gsne kraljeviću Mar'ko

što e tebi Tuka učinio

da ti Tuka ne zvao na večeru

onda veli kraljeviću Mar'ko

O moja ljubo bogЬ te osêtio

Skoči ljuba rada i vesela

Odide dvoru Tukesen'kovića

Ide Mar'ko sa nom na sorice

A kad doide do Tukena dvora

Ide ljuba u Tukene dvore

Haidi Tuka tebe zove Mar'ko

Tebe zove Mar'ko na večeru

I bio te i zaboravio

Onda ju Sen'ković poljubi

I gledao kraljeviću mar'ko

pakЬ odoše do Markova dvora

tri nju puta Tuka poljubio

od svojega dvora do Markova

i sve gleda kraljeviću Mar'ko

ali bio Mar'ko tverda srdca

a kad su doš'li u bêle dvore

u bêle dvore kraljevića

i sidoše gsda na sobetЬ

meću Tuku gor'njemu kraju

i gsda lêpo večerala

a kad su lêpo večerali

poide Mar'ko deliti peri'e

komu bêlo komu zlat'no čelen'ko

ali Tuki ništo ne dopade

onda veli kraljviću Mar'ko

idi ljubo vêr'na Ancéli'ja

donesi mi sab'lju okovanu

skoči ljuba rada i vesela

i donese sab'lju okovanu

daje sab'lju Tuki Sen'koviću

uze sab'lju Tuka Sen'koviću

hoće sab'lju Tuka da izvadi

alЬ ne more sab'lju da izvadi

on daie gsdi na okolo

odde sab'lja od ruke do ruke

a kad doide Mar'ku u ruke

oh sama se izvadila onda

onda Tuki glavu odsêkao

učinise ganilukЬ na vrati

ali veli kraljeviću Mar'ko

ne podetЬ se gospodo velika

ja vam neću ništa učiniti

većЬ iz'gubi svoga namestnika

ali ljubi oči izvadio

onda pi'iše dokle komu drago

Vino pie aga Asanaga[37]

Vino pie aga Asanaga

Vino pie sdružinicom svoim

tudЬ prohodi Muja Muje sinЬ

alЬ govori Muja Muje sinЬ

od kako samЬ junakЬ postanuo

nisam lêp'še gospoće vidio

kako danas Asanaginicu

slušao ga aga Asanaga

u ruci mu čaša vina biše

nitЬ je može piti ni ostaviti

veće mu se izЬ ruke prosula

pakЬ se poće na konja popeti

ne može se od jada popeti

družina ga na konja popela

pakЬ odide bêlu dvoru svome

iziš'la e kadun'čika mlada

da pod nêmu dobra konja primi

ne da noi se junakЬ ni gledati

[37] Isto.

a kamoli da mu konja primi

veće samЬ sjaha sdobra konja

pakЬ odide na visoki čerdakЬ

a i sa nim kadun'čika mlada

govorio ago Asanago

kadun'čiko nevêr'na kolêno

gde te vide Muja Muje sinЬ

gde te vide bogЬ te ne vidio

te se danas mećЬ družinom fali

da si lêpa od ova svêta

i da lêp'šu onЬ vidio nie

ona mu se lêpo saklinjaše

Asanago dragi gospodine

Tako mene i tina i mana

I tako mi posta ramazana

I tako mi knige hamailje

živЬ mi ćehaj bratacЬ naimlaći

nisam Muje ni u san'ku snila

a kamoli na javi vidila

može biti da mie vidio

kad sam jutrosЬ ćepen'ke dizala

to ne sluša ago Asanago

što se njemu Kata saklinjaše

većЬ tr'že zlat'na pustoana

pakЬ udara katun'čiku svoju

kako nju e lako udarao

prosula oi krv'ca krozЬ košulje

tu e doš'la sestra Asanage

te se moli brat'cu roćenomu

ne udari nju moi roćeni braiko

ilЬ tie ništo sakrivila

ako tie sakrivila braiko

odbroi noisi po mloga nićaha

i podai noi dvanaistЬ robinja

što e ona od maike dovela

i dvanaist koči'jah čeisah

što je ona od maike dovela

skočio je ago Asanago

odbroi noisi po mnoga nićaha

i dade noi dvanaistЬ robinja

i dvanaist koči'jah čeisah

opravi nju svoioi miloi Maiki

kad e ona miloi maiki pošla

obuk'la se što god lêp'še može

sa nom ide dvanaistЬ robinja

te oi dr'že od fereče skute

na nju aga sa čerdaka gleda

a kako e junakЬ sЬgledao

tako se na mah pokaiao

zašto mladu katu opravio

pake stao govoriti ago

medna usta tkoće vas ljubiti

cer'ne oči tkoće vas izpiti

bêle ruke tkoće vas kr'šiti

tan'ke pleći tkoće vas gr'liti

pake tr'že nože od pojasa

da udari sebe u serdace

sestra ga e za nožЬ prifatila

ne udari se moi rođeni braiko

i do sad su kate oprav'ljane

alЬ se nisu junaci morili

osver'nuse katun'čika mlada

pake stade agi govoriti

Asanago nemoi se moriti

Doće vrême kad ćešЬ se moriti

Moja usta ljubitiće Muja

Moje oči iz'piće i Mujo

Moje ruke kr'šitiće Mujo

Moje pleći gr'litiće Mujo

Na sramotu tebi Asanago

pakЬ odide svoioi miloi maiki

uze kalem i bêle ar'ti'e

te napisa sitnu bêlu knigu

te ju posla Mui Muie sinЬ

doći doći Mui Mue sinЬ

ja ću tebe obljubiti mlada

na sramotu agi Asanagi

skočio Muio radi i veseo

te sakupi kićene svatove

te odide katun'čiki mladoi

Asanagu u svatove zvao

Asanaga nêmu odporuči

Ja se junakЬ volim umoriti

Nego tebi mimo dvore proći

A kamoli u dvorove ući

Ženska nevjera[38]

Šator penje Grujica vojvoda

Na prolomu visoke planine,

[38] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

I s njima Angjelija ljuba,

I sinak mu nejaki Stipane.

Al govori Grujica vojvoda:

»Angjelijo, moja vjerna ljubo!

Ti pogledji na četiri strane,

Ponajviše ka Udbini gradu!

Kad udare Turci janjičari,

Búdi, ljubo, tad mene junaka,

Da otimam blago od Turaka!« -

Leže Grujo, žalosna mu majka;

Kako leže, tvrd ga sanak svlada.

Al se magla vedrom nebu diže,

Pa govori nejaki Stjepane:

» Búdi , majko, Grujicu babajka,

Da otima blago od Turaka!« -

Al govori Angjelija ljuba:

»Muči, sine, grlo ti promuklo!

Ovo n'jesu Turci janjičari,

Već su ovo moja mila braća,

Moja braća, a tvoji ujaci.« -

Još je ljuba u riječi bila,

Dopadoše Turci janjičari.

Kad su Turci Gruju opazili,

Tri koraka natrag odstupili,

Al govori Angjelija ljuba:

»Avaj, Turci, valjda žene n'jeste!

Dones'te mi svilena litara,

Da vam svežem moga gospodara!«

Kad to čuli Turci janjičari,

Dadoše joj svilena litara;

Sveza Angja svoga gospodara,

Pa ga lupi Ture pod koljena:

»Ustaj Grujo, da pijemo vina!«

Kad se Grujo od sna probudio,

Tad poviknu Grujo iz glasa:

»Jesam li ti, ljubo, govorio,

Kad se magla vedro nebu digne,

Búdi, ljubo, tad mene junaka,

Da otimam blago od Turaka!« -

Al mu veli Angjelija ljuba:

»Evo meni, Grujo, gospodarâ!« -

Tad krenuše Turci putovati

U Udbinu, u svoju krajinu.

Ljuba jaše Grujina žerava,

Za njim ide nejaki Stjepane.

Putovaše tri bijela dana;

Zajauka nejaki Stjepane:

»Jaoj, babo, da od Boga nadješ!

Nije šala tri bijela dana

Vode hladne okusio n'jesam,

Već su meni noge smalaksale.

Al mu veli Grujica babajko:

»Idi moli svoju milu majku,

nek te metne malo na konjica!«

Ode Stjepan svojoj miloj majci,

Pa on moli svoju milu majku:

»Metni m', majko, malo na konjica,

Već su meni noge smalaksale.« -

Al mu veli Angjelija ljuba:

»Id' otale, gadni orjatine,

Orjatine i orjatski sine,

Jer će tebe konji pogaziti!« -

Zajauka nejaki Stjepane,

Pa on priđe svome milom babi:

»Ovako mi, babo, veli majka:

Id' otale, gadni orjatine,

Orjatine i orjatski sine,

Jer će tebe konji pogaziti!« -

Al mu reče Grujica babajko:

»Drž' se, sine, babi oko vrata;

neće tebe babo ostaviti!« -

Putovaše još nedjelju dana,

Dok dodjoše polju ubavome.

Tada Turci šator razapeše,

Pa sjedoše rujno vino piti,

A Grujicu za jelu svezaše;

Kraj njeg sjedi nejaki Stjepane.

Veli njemu Grujica babajko:

»Idi, sine, pod šatore majci,

Pa ti moli svoju milu majku,

Nek nam dade jednu čašu vina,

Ne bi l' nama za pričešće bilo!« -

Ode Stjepan pod šatore majci,

Pa on moli svoju milu majku:

»Daj nam, majko, jednu čašu vina,

Ne bi l' nama za pričešće bilo!« -

Al mu reče Angjelija majka:

»Id otale, gadni orjatine,

Orjatine i orjatski sine!

Dok se Turci malo ponapiju,

Sad će vama pogubiti glave.« -

Ode d'jete pod jelu babajku,

Pa on veli svome milom babi:

»Ovako mi, babo, veli majka:

Id' otale, gadni orjatine,

Orjatine i orjatski sine!

Dok se Turci malo ponapiju,

Sad će vama pogubiti glave.« -

Tad je Grujo sinu besjedio:

»Idi, sine, pod šatore majci,

Pa se valjaj po majčinu krilu,

Ne bi l' ukro noža materina!

Krij ga, sine, sebi u njedarca,

Donesi ga pod tananu jelu!« -

Ode d'jete pod šatore majci,

Pa se valja po majčinu krilu,

I ukrade nože od matere,

Pa ga meće sebi u njedarca.

Iz daleka sinak dovikuje:

»Ukrao sam noža od matere!« -

Tiho njemu Grujo odgovara:

»Muči, sine, grlo ti promuklo,

da ne čuju Turci janjičari!

Reži, sine, svilena litara!« -

Rezo ga je od jutra do podne.

»Jesi l', sine, štogod prerezao?« -

- »»Jao, babo, istom polovicu.«« -

Tad se Grujo Bogu pomolio,

Ono drugo sa snagom potrgo,

Pa on veli nejakom Stjepanu:

»Sjedi, sine, pod tananom jelom,

A ja idem pod šatore Turkom.

Sad će biti hljeba i janjine;

Sad će biti vina i rakije.« -

Pa on podje pod b'jele šatore;

Odmah Grujo kavgu zametnuo,

Pa pogubi šeszdeset Turaka.

Kad to vide Angjelija ljuba,

Ona bježi niz to polje ravno.

Al poviknu nejaki Stjepane:

»Ne bež', majko, jer utećiti ne ćeš!

Još da si nam lane potrčala,

Danas bi te žerav uhvatio.« -

A kad vide Angjelija ljuba,

Da utećiti ne može nikako,

Ona svraća trage unatrage,

Tad sjedoše sinak i babajko,

Tad sjedoše rujno piti vino.

I kad su se malo ponajeli,

I kad su se malo ponapili,

Tad govori Grujica vojvoda:

»O moj sine, nejaki Stjepane!

Kako voliš, da pogine majka?

Ili voliš, da na vatri gori,

Ili voliš da j' u vodu bacim,

Ili voliš, da o drvu vjesi?« -

Odgovara nejaki Stjepane:

»O moj babo, Grujica vojvodo!

Nije prase, da j' na vatri pališ,

Nije riba, da j' u vodu baciš,

Nije tikva, da o drvu vjesi.

Zakopaj je u zemlju do pasa!

Namaži je sumporom i prahom,

Pa je polij žeženom rakijom!

Navrh glave kiku zapali joj,

Neka gori orjatsko koljeno!« -

To je Grujo poslušao sina;

Zakopa je u zemlju do pasa,

Namaže je sumporom i prahom,

I poli je žeženom rakijom;

Navrh glave kiku zapali joj.

Kad izgori do očiju crnih,

Al govori Angjelija ljuba:

»Trni, grujo, moje oči crne!

Dosta su te izglédale pútâ!«

Hoće Grujo da utrne ljubu,

Al mu ne da nejaki Stjepane:

»Nemoj, babo, da od Boga nadješ!

Neka gori orjatsko koljeno;

Ni posl'je ti dobra biti ne će!« -

Pa odoše sinak i babajko,

Otidoše gorom pjevajući;

Osta ljuba u polju goreći.

Sva izgori Angjelija ljuba

Kano da se ni rodila nije.

U Gabrića[39] (iz Oriovca, od starice Mare Čaldarović, br. 21.) gorom jezdi Koić kapetan sa ljubom Angjelijom. On je moli, da mu zapjeva, a ona se izgovara, da će je čuti hajduk Maleta pa bi mogli poginuti. A, kad je zapjevala, evo Malete, te se s Koićem uhvati u koštac. Angjelija pomaže Maleti, našto se Koić posluži varkom i ubije hajduka, a onda izvadi ljubi oči, pa je pošalje:

Ajde ljubo, kuda ti je drago,

Pa se tebi od jele do jele!

U Kušmiša (iz Rođanika kraj Rajića u Požeškoj županiji, od Kate Kulić, br. 54.) vadi Ivo svojoj nevjernici živoj oči i tako je ostavlja u gori.

[39] Isto.

Žito želi dêver i snašica[40]

Žito želi dêver i snašica,

Dêver žanje, a snah snoplje veže.

Žito žeše do pol bêla dana,

Pa sêdoše ládak ladovati.

Al' snašica dêveru govori:

Oj' dêvere zlaćeni perstene,

Je li kruto snoplje dêvojačje?

Dêver snahi tiho odgovara:

Oj snašice, moja dušmanice!

Kakva li bi ti dêvojka bila,

A ti ležiš s' bratom u ložnici?

Snašica je njemu govorila:

Oj dêvere, žlaćeni perstene!

Evo jako devet godin danah,

Kako ležim s' bratom u ložnici,

A još neznam što je mužka glava.

[40] Topalović, Mato. 1842. *Tamburaši ilirski iliti narodne pěsme ilirske po Slavonii sabrane i izdane Matom Topalovićem. Svežčić I.* Tiskom. Mart. Alojs. Divalda, kr.pov. knjigetišca. Osijek.

To se njemu vêrovalo nije,

Al govori snašica dêveru:

Oj dêvere zlaćeni perstene!

Ako mi se vêrovati nećeš,

A ti ajde s' snašom u ložnicu,

Dočekat ćeš Maricu dêvojku,

Koju ljubi tvoj mili brajenak,

A njeg šalji s' voli' u livadu,

Nek napáse vole za oranje.

A kad Pavle rêči razumio,

I dojdoše k' dvoru bielomu,

I sêdoše večer večerati,

I kad mladi večer večerali,

Tad besêdi vojevoda Pavle:

Oj Ivane, moj brate jedini!

Ljuto mene zabolêla glava,

Moro b' ići na nove stanove

Da napasam vole za oranje.

Ja ne mogu ako Boga znadeš,

Već ti idi, i vole napasi!

Kad je ivo rêči razumio,

Ode odmah na nove stanove,

Pa on páse vole za oranje.

Niš nestade Senkoviću Pavle,

Već on ide s' snahom u ložnicu.

To nebilo ni dva, ni tri sata ,

Al' etoti Marice dêvojke.

Ona kuca s' papučom u vrata:

Ustaj kurvo Ivanova ljubo!

Ded' ustani na noge lagane,

I otvori na kućaru vrata,

Da ti ljubim Ivana tvojega,

Koga ljubim devet godin' danah.

Skočila je ljuba Ivanova

I otvori na kućaru vrata.

Onda leže odmah na zemljicu

A Marica s' Pavlom u ložnicu.

Od nje se je odkrenio pavle.

Govori mu Marica dêvojka:

Okreni se, oberni se Ivo,

Tebe mertvog obérnila majka!

Na to Pavle haje, i nehaje.

Opet veli Marica dêvojka:

Zagerli me, ogerli me Ivo,

tebe mertvog ogèrlila majka!

I to Pavle haje, i nehaje:

Pervo bi se kamen pomaknio,

Nego junak Senkoviću Pavle.

Opet veli Marica dêvojka:

Obljubi me, poljubi me Ivo;

Mértvog tebe poljubila majka!

To je Pavlu verlo žao bilo

Pa on skoči na noge lagane,

I uzimlje trostruku kandžiu

Te udara Maricu dêvojku.

Kud je bije, tud joj kervca lije.

Biele joj prorêzao dojke,

I kroz dojke prometnio ruke,

Zažego'o joj kiku na verh glave,

da izgori do zelene trave.

Pa joj veli Senkoviću Pavle:

Kurvo kučko Marice dêvojko!

Sad se hvali tvojoj staroj majci,

Što s' dobila od dêvera tvoga,

Od dêvera Senkovića Pavla.

Ona bêži doma brez obzira,

Na putu je dobra srêća stigla,

Iz oblaka kiša udarila,

Na glavi joj oganj pogásila,

Te nèzgori kurva od verh glave,

Od vèrh glave do zelene trave.

kad je došla do dvora biela,

Ona leže u meku ložnicu.

Kad ujutru danak osvanuo,

Tad ustade stara mila majka,

Ona budi Maricu dêvojku:

Ustaj maro dête moje drago!

Ustaj dusš na noge lagane,

Majka ti je ručak zgotovila!

Al' govori Marica dêvojka:

nemoj mene stara mila majko,

Nemoj mene ako Boga znadeš!

Jer sam noćas čudnu sanjku snila,

sanjku snila, u sanjki vidila:

Da se ljuta magla zamaglila,

Iz oblaka ljuto munja sinu,

Pa mi zažga kosu na verh glave,

Poletile do dvê bêle strêle,

Probiše mi do dvê bêle dojke.

Ja se maših bêlimi rukami

Da uhvatim do dvê bêle strêle:

Nemogah ih uhvatiti majko!

Već prometnih moje bêle ruke,

Bêle ruke kroz biele dojke.

A kad sam se probudila majko,

Al' je sanjka postala istina!

Andrić bilježi inačice iz Novih Mikanovaca, Svinjara, Broda, Komarnice, Starih Mikanovaca te Otoka. Inačice se u sadržaju i motivu nasilja neznatno razliku od Topalovićevih verzija (op.a.).

8. Prilog 3

Lijepa Jela[41]

Lipa Jele po džardinu šeta,

S nevelom se cvitom razgovara:

»Oj nevele, moje sitno cviće!

Niti cvateš, niti ploda daješ.

Kako ni ja ljuba Jankulova!

Evo ima devet godin' dana,

Da sam došla za Jankula mlada,

A nemadem od srca poroda!«

Misli mlada, da ne čuje niko;

Al je sluša Jankulova majka,

Pak je Janka dozivala,

I ovako njemu govorila:

»Ah, moj Janko, moje dite drago!

U za' čas te oženila majka!

Evo ima devet godin' dana,

Da te jesam oženila mlada;

[41] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

Još nemadeš od srca poroda.

Otkad te je oženila majka,

Veće bi ti čedo konja ja'lo,

Britku ćordu u ruci držalo.

Tvoja ti je ostarila majka;

Ne more ti dvore prihoditi,

Ni od dvorâ ključe prinositi.

Kud će, Janko, tvoje pusto blago?

Tvoja jele po džardinu šeta,

S nevelom se cvitom razgovara,

Neveselo cvitku besiktala:

Oj nevele, sitno cviće moje!

Niti cvatiš, niti ploda daješ.

Kako ni ja ljuba Jankulova!

Evo ima devet godin' dana,

Da sam došla za Jankula mlada,

A nemadem od srca poroda!« -

Kad je Janko majku razumio,

Izvadio britku ćordu svoju,

S njome ljubu u srce udara.

Kako ju je lako udario,

Na ćordi joj čedo izvadio,

Čedo malo, al je muška glava.

Kad je Janko to čudo vidio,

Jeli ljubi tijo govorio:

»Idjem, ljubo, Splitu na Latine,

Da dovedem od Splita likare,

Ne bi l', Jele, pribolila mlada!«

Bôna Jele Janku odgovara:

»Ne trat' blago, ne hod' po likare!

'vako tvoja pribolila majka,

Kako-no ću i ja ljuba tvoja«

Rič izusti, dušicu ispusti

Na kriocu Janka gospodara.

Kad je Janko to čudo vidio,

Da je njemu ljuba priminula,

Iza pasa noža izvadio,

Sama sebe u srce udario,

Na nožu je srce izvadio.

Iznova im grebe iskopaše,

Naporedu lipo ukopaše.

Gdi je Jele mlada ukopana,

Tute reste bosilj i vijola,

A najviše ružica rumena.

Gdi je Janko mladjahan ukopan,

Tute reste trnje i kopriva;

Ko s' obode, priboliti ne će. (Podogora, Dalmacija)

U Kušmiša[42] (iz Roždanika kraj Rajića u Požeškoj županiji, od Kate Kulić, br. 47.) progovara ocu čedo, koje je Ivo iznesao na sablji:

Boraj tebi, moj premili babo!

Nosi mene mojoj miloj baki,

Mojoj baki, tvojoj miloj majki:

»Na ti, majko zelenu jabuku,

Kojoj nisi dozoriti dala!« -

U Lovretića (iz Otoka u Slavoniji, od Eve Kovačić, br. 176.,) ubija Ivan Senjanin ljubu Katarinu na prokazivanje materino.

Ljubav materina[43]

Majka hrani nejaka Stipana

U zlo vrime, u gladne godine,

Kad je bila ponajskuplja hrana,

Oka brašna tridest dinara.

A kad ga je othranila mjka,

Othranila i oženila ga,

Oženila s gizdavom djevojkom,

Prvo jutro Stipanova ljuba,

Prvo jutro u dvoru zaplaka.

[42] Isto.
[43] Isto.

Pitao ju Stipan gospodaru

»Što je tebi, moja draga ljubo?

Jesu l' tebi ne u volji dvori,

Ili ti je ne u volji majka,

Ili sam ti ne u volji Stipo?«

Al govori Stipanova ljuba:

»Da su meni ne u volji dvori,

Ti bi dvore lasno prominio;

Da si meni ne u volji Stipo,

Ne bi bila Stipu oženila;

Tvoja mi je ne u volji majka.

Ako svoju ne pogubiš majku,

Ja ću ti se objesiti mlada

U pol dvora na suvog javora.«

Na to Stipo haje i ne haje.

Drugo jutro Stipanov ljuba,

Drugo jutro u dvoru zaplaka;

Pitao ju Stipan gospodaru:

»Što je tebi, moja draga ljubo?

Jesu l' tebi ne u volji dvori,

Jesam li ti ne u volji Stipo?«

Al govori Stipanova ljuba:

»Da su meni ne u volji dvori,

Ti bi dvore lasno prominio;

Da si meni ne u volji Stipo,

Ne bi bila Stipu oženila;

Tvoja mi je ne u volji majka!

Ako svoju ne pogubiš majku,

Ja ću ti se utopiti mlada,

Utopiti u 'no sinje more!« -

To se Stipi na ino ne može.

On uzima staru milu majku,

Uzima ju za desnicu ruku,

Pa ju vodi u goru zelenu,

Pa ju veže za jelu zelenu,

Obadva joj oka izvadio.

Pa uzjaše vranoga konjica,

Pa on ide dvoru bijelomu.

S daleka ga ugledala ljuba,

Još se dalje prid njeg išetala:

»Kam ti, Stipo, hrano materina,

Kam ti, Stipo, srce materino?« -

Na to Stipo haje i ne haje,

Al govori Stipanova ljuba:

»Ako svoju ne pogubiš majku,

Ja ću ti se utopiti mlada,

Utopiti u 'no sinje more.«

To se Stipi na ino ne može.

Već on ide u goru zelenu,

Pa on traži staru milu majku,

Pa on vadi nože iza pasa,

I udara majku u srdašce.

Kako ju je lako udario,

Na nožu joj srce izvadio,

Zamota ga u svilnu maramu,

Pa ga meće sebi u džepove.

Kad je bio u pol gore crne,

Pod Stipanom konjić pokleknuo,

Pade s konja Stipan gospodaru.

Progovara srce materino:

»Ubi l' mi se, hrano materina?

Ubi l' mi se, srce materino?«

Na to Stipi vrlo žao bilo.

Kad je došo blizu bj'ela dvora,

S daleka ga sagledala ljuba,

Još se dalje prid njeg išetala:

»Kam' li, Stipo, srce materino?«

Trže noža Stipo gospodaru,

Pa udara ljubu u srdašce.

Kako ju je lako udario,

Na nožu joj srce izvadio,

Pa govori Stipan gospodaru:

»Od zla roda da nij' ni poroda!

Od zle kuje da nij' ni štenaca!«

Brodska varijanta Klotilde Kučere[44] (br. 229.) sasvim je nalik Zdjelarevićevoj Sibinjskoj, što nije ni čudo, jer je Sibinj Brodu najbliže selo.

U Lovretića (iz Otoka, od Anke Matičić, br. 102.) i opet se nezahvalni sin zove Stevo. Kad se potepao noseći u svilenoj marami materino srce, progovori »srce iz nidara«: »To je tebi sa starice majke«. – Onda on pogubi svoju ljubu.

U Dungjerovića (iz Lovasa u Slavoniji, br. 260.) Stipan ubija majku »od šeset godina kao janje od sedam nedilja«. Izvadi joj srce i zamota u bijelu maramu. Kad je putem posrnuo, zapita ga materino srce: »jesi l' mi se ubio, Stipane«, što se sinu dade na žao, pa odvede ljubu, koja ga je nagovorila, da ubije majku, te i nju zakolje.

Šetala se Ivanova ljuba[45]

Šetala se Ivanova ljuba

gore dole po zelenoj bašči,

svakomu je cvitu pripjevala,

ponajviše stručku ružmarina:

»Ružmarine, moje rosno cviće,

[44] Isto.

[45] Vinkešević, Josip. 1989. *Narodni plesovi Đakovštine*. Kulturno-umjetničko društvo "Gorjanac". Gorjani i Zagreb.

ti se cvateš al' sjemena nemaš,

kano i ja, Ivanova ljuba:

Ivu ljubim, al' ja čeda nemam.»

To j' slušala Ivanova majka,

pa je njojzi vrlo žao bilo.

Jedva čeka da večera dođe,

da joj Ivo sa salaša dođe.

»Oj moj Ivo, moj sine jedini,

ti si jedan, i tebe ne bilo!

Ljubu ljubiš, a ti čeda nemaš!

Il' ne znadeš, il' za to ne haješ,

kako tebe tvoja ljuba kune!

Ona ide po zelenoj bašči

i svakome cvitu pripjevava,

ponajviše stručku ružmarina,

kako ona, Ivanova ljuba,

Ivu ljubi, ali čeda nema.«

To je Ivu vrlo žao bilo,

pa on ide ljubi na čardake.

Trže Ivo noža iza pasa

i udari ljubu po pojasu.

Kako ju je lako udario,

na nože je čedo izvadio.

Zamota ga u belu maramu,

pa meće sebi u džepove,

pa ga nosi svojoj staroj majci:

»Evo t', majko, zelena jabuka

kojoj nisi ni dozreti dala!«

I on trže noža iza pasa

i udari majku po srdašcu.

Kako ju je lako udario,

sa crnom je zemljom sastavio.

Zlobna majka[46]

Luka Ilić ima (I. br. 280.) pjesmu iz Bebrine, Gradiške pukovnije, pod natpisom »Zlobna majka«. – Dok je Ivo pod gradom kovao konja, ljuba mu je manda lučem svijetlila. Nehotice je iskru okresala, koja je pala na svekrvino krilo. Majka odmah stade sina buniti:

Oj Ivane, drago dite moje!

Kako nam je Manda u dor došla,

Devet puta dvore zažigala,

Sad deseto krilo svekrvino.

Ivi se učini sramota, te on udari svoju ljubu rukom po obrazu, da joj se od devet njegovih prstenova otvorilo na licu devet ljutih rana. Manda odmah skoči u gornje čardake, te iz šarenih sanduka vadi sjajno ogledalo, da vidi svoje rane:

Ljute rane, ljuto me bolite!

[46] Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.

Da Bog dade Ivanovu majku

I još gore skoro dopadnule

Za Ivanom za jedinim sinom!

Kad je tu kletvu čuo Ivan, ode majci pa joj stane prigovarati, što nema srca za nesretnu Mandu. Kako mlada cvili, samom bi se Bogu ražalilo, a samo njoj starici nije.

Al govori stara mila majka:

»Oj Ivane, moj jedini sine!

edan si mi, ne bilo ni tebe!

Voliš Mandu sinoć dovedenu,

Nego majku staru i nejaku!« -

Ivo nato ponovo ode, ša tako udari svoju ljubu, da ju je odmah sastavio s crnom zemljom, a onda prokune svoju mater:

Zbogom ostaj, prokletnice majko!

Ostaše ti naši dvori prazni

I brez mene i brez mile Mande! Itd.

U pjesmi Klotilde Kučere iz otoka (br. 39., kazivala joj Eva Kovačević) sin Ivan udara svoju ljubu na nagovor majčin, a kad ju je ubio i dijete na mači izvadio, umre i sâm.

Zlobna svekrva[47]

Sinoć Ivo iz Osika dojde,

njemu ljuba jasmin lučem sviti,

od luča se iskra okresala

[47] Pavlinović, Mihovil. 2007.-2008. *Hrvatske narodne pjesme*. *Knjiga I.* Književni krug. Split.

pala Ivi na svilne rukave.

To nezgleda Ivanova ljuba,

već to sgleda Ivanova majka.

Al' govori Ivanova majka:

"Vidiš, Ivo, Bog te ne vidio

gdi ti ljuba i o glavi radi?!"

Skoči Ivo kano zmija ljuta

on obraća zelenu dolamu

nuz dolamu mača poganoga,

pa on ide ljubi u čardake,

pa ju siče po bielu pasu.

Kako ju je lahko udario

na maču joj čedo izvadio.

On se mava ruko u džepove

pa on vadi svilenu maramu,

pa zamota čedo prenejako

pa ga nosi staroj miloj majki:

"Na ti majko zelenu jabuku,

kojoj nisi sazoriti dala

sazoriti ni doli odpasti.

Daj' tko svoju pogubio majku,

ja bi svoju s' konji raztrgao."

9. Izvori i literatura

Izvori:

1. Andrić, Nikola. 1909. *Ženske pjesme. Sveska prva. (Romance i balade)*. U *Hrvatske narodne pjesme*. Knjiga peta. Matica hrvatska. Zagreb.
2. *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*. 1925. U *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Prvo odeljenje. Knjiga XII*. Srpska kraljevska akademija. Sr. Karlovci.
3. Ferić, Mihael. 1997. *Pjesme moje u knjigama stoje: hrvatske pučke pjesme, plesovi i poskočice brodskog Posavlja*. Matica hrvatska. Ogranak Slavonski Brod. Slavonski Brod.
4. Pavlinović, Mihovil. 2007.-2008. *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga I.* Književni krug. Split.
5. Topalović, Mato. 1842. *Tamburaši ilirski iliti narodne pěsme ilirske po Slavonii sabrane i izdane Matom Topalovićem. Svežčić I.* Tiskom. Mart. Alojs. Divalda, kr.pov. knjigetišca. Osijek.
6. Vinkešević, Josip. 1989. *Narodni plesovi Đakovštine*. Kulturno-umjetničko društvo "Gorjanac". Gorjani i Zagreb.

Literatura:

1. Bogatirjov, Pjotr i Jakobson, Roman. 2010. *Folklor kao naročit oblik stvaralaštva*. U Hameršak, Marijana i Marjanić, Suzana. 2010. *Folkloristička čitanka*. Institut za folkloristiku i etnologiju. AGM. Biblioteka Tragom struke. Zagreb. str. 31-44.
2. Botica, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Školska knjiga. Zagreb.
3. Čubelić, Tvrtko. 1978. *Sudbine čovjekove i sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama*. Grafokon. Zagreb.
4. Delić, Simona. 2001. *Između klevete i kletve. Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
5. Delorko, Olinko. 1963. *Narodne lirske pjesme (predgovor)*. U *Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knjiga 23: Narodne lirske pjesme*. Priredio: Olinko Delorko. Matica hrvatska. Zora. Zagreb. str. 7-20.

6. Erlich, Vera. 1971. *Jugoslavenska porodica u transformaciji*. Liber. Zagreb.
7. Freud, Sigmund. 2006. *Kompletan uvod u psihonanalizu*. Nova knjiga. Podgorica.
8. Freud, Sigmund. 2010. *Pojam jeze u književnosti i psihologiji (1919)*. Scarabeus-naklada. Biblioteka ‘‘Scientia’’. Zagreb.
9. Fromm, Erich. 1980. *Anatomija ljudske destruktivnosti*. II. knjiga. Naprijed. Zagreb.
10. Jerotić, Vladeta. 1988. *Psihoanaliza i kultura*. Biblioteka XX vek. Beograd.
11. Jones, Ernest. 2010. *Psihoanaliza i folklor*. U Hameršak, Marijana i Marjanić, Suzana. 2010. *Folkloristička čitanka*. Institut za folkloristiku i etnologiju. AGM. Biblioteka Tragom struke. Zagreb. str. 45-59.
12. Jung, K. G. 1978. *O psihologiji nesvesnog*. Matica srpska. Beograd.
13. Kekez, Josip. 1986. *Usmena književnost*. U Škreb, Zdenko i Stamać, Ante. 1986. *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*. Globus. Zagreb.
14. Kravar, Zoran. 1986. *Lirska pjesma*. U Škreb, Zdenko i Stamać, Ante. 1986. *Uvod u književnost. Teorija, metodologija.* Globus. Zagreb.
15. Pavličić, Pavao. 1983. *Književna genologija.* Sveučilišna naklada. Liber. Zagreb.
16. Rihtman-Auguštin, Dunja. 1984. *Struktura tradicijskog mišljenja*. Školska knjiga. Zagreb.
17. Trebješanin, Žarko. 2006. *Frojdove revizije i sinteze psihoanalize.* U Freud, Sigmund. 2006. *Kompletan uvod u psihonanalizu*. Nova knjiga. Podgorica. str. 5-24.